

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2019, 23 (2): 715-737

Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

The Name Search for Sufis and the Issue of the Origin of the Word Tasawwuf

Eyyup Akdağ

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
Assistant Professor, Kastamonu University, Faculty of Theology, Department of Şûfism
Kastamonu, Turkey
eyyupakdag5@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-1173-323X

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 13 Semtember / Eylül 2019

Accepted / Kabul Tarihi: 29 November / Kasım 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2019

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Aralık / December

Volume / Cilt: 23 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 715-737

Cite as / Atıf: Akdağ, Eyyup. "The Name Search for Sufis and the Issue of the Origin of the Word Tasawwuf [Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/2 (December 2019): 715-737.

<https://doi.org/10.18505/cuid.620070>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: Towards the end of the *Tābī'ūn* generation (the generation of Muslims who followed the *Sahaba* [companions of the prophet Muhammad]), there was a search for a name through history, for people who were members of *Ahl as-Sunnah* (people of the tradition and the community of Muhammad [peace be upon him]), and were distinguished from other people with their understanding of *zuhd* (asceticism) and *faqr* (indigence), and their sensitivity to worship and to abide by righteous deeds. In this process, any name other than *Tasawwuf* (Islamic mysticism, commonly known as Sufism) was not generally accepted because it was considered incomplete and inadequate in expressing the knowledge, state, behavior, and approaches of Sufi. The debate about the origin of the word *Tasawwuf* has continued from the first time to the present day. Some authors have argued that the original word was not in Arabic and hence it was not known during the time of *Sahaba*, while other authors have argued that it was in Arabic and that it was known in the time of *Sahaba*. Also, there were differences of opinion about the origin of the root word for *Tasawwuf* among the authors who argued that the origin of the word *Tasawwuf* was Arabic. When Sufi works are examined, it can be seen that each Sufi made many descriptions of *Tasawwuf* in accordance with the subjects they cared about and the state in which they lived. However, this study does not aim to examine the terminological descriptions of the notions of *Tasawwuf* expressed in the historical process, but to bring up some discussions about the origin of the word and to examine some issues related to the subject.

Summary: There has been an ongoing search for a name for the group who was a part of *Ahl as-sunnah* and were distinguished from others with their outside appearances and *zuhd* (asceticism), and made intensive efforts for the elimination of the heart (sense of selfishness and ego). Some authors declared that this group was essentially famous and known, but that a name was needed to distinguish them from other people and to show their privileges. In the early days, some distinguishing names such as *abid*, *nasik*, *vari*, *zahid* (following are some of the descriptions/meanings of these names; one who prays a lot, servant of God, extremely religious, someone who gave up earthly possessions for God, etc.) were given to the pioneer Sufis. However, these names were not seen as a distinguishing feature because they were also given to other non-Sufi individuals, and the use of these names did not become widespread in later times. In addition, since these names indicated only one characteristic of the Sufi in terms of their meaning, they were considered incomplete and inadequate, and there was a need for a more comprehensive name.

In addition to these names, there was also a search for new ones in some regions. Among these names, some names such as *fuqaraa* (the poor), *ghuraba* (eccentric and nonconformist), *sayyaheen* (pilgrims), *shiqatiyyah* (cave people), *dju'iyah* (who eats just enough to survive), *malamatiyya* (someone who believes in the value of self-blame), *nouriyyah* (someone who is trying to reach the God's light [nour in Arabic]) and *moqarraboona* (blessed). Khorasan, Basra, Damascus, and Baghdad are the locations where new names were searched for extensively. These names used in these regions have not gained prevalence in the historical process either.

As a more comprehensive name in the historical process, the word *Tasawwuf/Sufiyyah* (sufism) was preferred. The word Sufism, which means "one who wears wool", signifies an external meaning. However, the main distinguishing feature of Sufi is not the external aspect, but the internal state and scholarship/wisdom. In this context, the relationship between name and person has always been the subject of discussion. Depending on the spiritual education of Sufi, there will be constant changes in their spiritual state and wisdom. There has been a lack of an encompassing name to express this change. Because of this insufficiency, the word *Tasawwuf*, which includes external meaning, has been accepted as an umbrella term, which also included the internal meaning. In addition, because wearing wool garments was the custom of elite servants of God such as prophets and saints, Sufis considered it appropriate to be known by this name. *Tasawwuf* has been accepted as a word that encompasses the meanings of words such as *zuhd*, *faqr*, *vera'* (being afraid to sin), morality, adherence, *nusq*

(praying for and worshipping God). In this sense, *Tasawwuf* does not mean only morality, *zuhd*, or worshipping. It refers to a feature that encompasses all of these and also includes other meanings.

There are two different views on whether the word Sufism was known and used during the times of Muhammad (PBUH), *Sahaba*, and *Tābi'ūn*. According to one view, the term *Tasawwuf* was not known during this period. For this reason, the advocates of this view accept *Tasawwuf* as a way of thinking and approach which is formed by some non-Islamic influences such as Indian, Iranian, Christian, Jewish, and Greek Philosophy. Contrary to this view, according to some advocates, *Tasawwuf* was known and used not only during the time of Muhammad (PBUH), *Sahaba*, and *Tābi'ūn*, but also during *Jahiliyyah* period (ignorance period in Arabia before the advent of Islam. Wool (Suf) symbolized devotion during the *Jahiliyyah* period. When someone tied wool around his neck and head, this movement meant devotion. There are apparent connections between wool and sacrifice in some customs during the *Jahiliyyah* period.

The fact that the word Sufism does not appear in *Qur'an* verses and *hadith* (the record of the words, actions, and approval of Muhammad [PBUH]) and that no one from the two prominent generations of Islam, *Sahaba*, and *Tābi'ūn*, was called Sufi does not make it necessary to search for the origin of *Tasawwuf* in non-Islamic sources. Because although *Tasawwuf* is not mentioned in verses and *hadith*, there are some words such as *Moqarraboon* and *Abrar* (good samaritan) which correspond to Sufi. The names *Sahaba*, and *Tābi'ūn* were the most honorable names for these two generations, this should explain why no one in the *Sahaba*, and *Tābi'ūn* generations used the name Sufi or needed any other name. Although the name Sufi was not used as a word in the time of *Sahaba*, it is known that the life of *Sahaba* is the main premise of the Sufi lifestyle. For this reason, the Sufis took *Sahaba* as an example, especially the *Ashab al-Suffa* (young, unmarried, and poor *Sahaba*, who dwelled in the *Suffas* [shades] Muhammad [PBUH] built near the *Al-Masjid al-Nabawi* [a mosque the prophet built while in Medina]).

With the preference of this word, discussions about the origin of the word have come up. Among these discussions, the most effective ones were whether the origin of the word was Arabic and if so, what was the root word. Authors such as *Al-Qushayri* and *Ali Hujwiri* did not accept the word Sufism as an Arabic word. According to them, there was no comparison showing that the word originally was Arabic. Whatever meaning is given, it is not correct to derive the name Sufi from a root word in Arabic according to the language rules. In this context, it is more appropriate that it is a moniker, not a word derivative.

Contrary to *Al-Qushayri* and *Ali Hujwiri*, authors such as *Abu Nasr as-Sarraj*, *Abu Bakr al-Kalabadhi*, *Sohrevari*, *Ibn Taymiyyah*, and *Ibn Khaldun* accept the origin of the word as Arabic, but they disagree about the word origin. *Abu Nasr as-Sarraj*, who is among the first sources of *Tasawwuf*, stated that the word origin was *Safa* (enjoyment), while authors such as *Abu Bakr al-Kalabadhi*, *Sohrevari*, *Ibn Taymiyyah*, and *Ibn Khaldun* stated it was the word *Suf* (wool). According to them, if the origin of the word is accepted as *Suf*, in terms of vocabulary, the word becomes authentic and the wording correct. According to *al-Kalabadhi*, the words put forward about the origin were allied in terms of meaning, even if they appeared different on the outside, and the meanings of all these names were collected in the word Suf.

Keywords: Sufism, Tasawwuf, Sufi, Etymology, Zuhd, Faqr, Ahl as-Sunnah.

Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

Öz: Tābi'ūn neslinin sonlarına doğru ehl-i sünnet içinde yer alan zühd ve fakr anlayışları, ibadete düşkünlük ve kalbî amellere riâyet konusundaki hassasiyetleriyle diğer insanlardan ayrılan zümreye tarihî süreçte isim arayışları olmuştur. Bu süreçte tasavvuf dışındaki her bir isim sûfinin ilmini, hâlini, davranışlarını ve yaklaşımlarını ifade etmekte eksik ve yetersiz ka-

718 | Eyyup Akdağ, Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

bul edildiği için genel olarak kabul görmemiştir. Tasavvuf kelimesinin kökeni hakkındaki tartışmalar ise ilk zamandan günümüze kadar devam etmiştir. Bazı müellifler kelimenin aslının Arapça olmadığını ve buna bağlı olarak da sahâbe zamanında bilinmediğini savunurken diğer bazı müellifler ise kelimenin aslının Arapça olduğunu ve sahâbe zamanında da bilindiğini savunmuşlardır. Tasavvufun aslının Arapça olduğunu savunan müellifler arasında bu kelimenin hangi kök kelimedenden müştak olduğu hususunda ise görüş ayrılıkları olmuştur. Tasavvuf eserlere bakıldığında her bir sûfînin önemseydiği konulara ve yaşadığı hâle uygun olarak çok sayıda tasavvuf tarifi yaptığı görülmektedir. Ancak bu çalışma tarihi süreçte ifade edilen çok sayıda tasavvuf mefhumunun istilâhî tariflerinin incelenmesini değil tasavvuf kelimesinin menşei hakkındaki bir takım tartışmaları gündeme getirmeyi ve konuyla ilgili bazı hususları irdelemeyi amaçlamaktadır.

Özet: Ehl-i sünnet içinde yer alan, dış görünüşleri ve zühd anlayışlarıyla diğer insanlardan ayrılan ve kalp tasfiyesi için yoğun gayretleri olan zümreye tarihî süreçte isim arayışları olmuştur. Bazı müellifler bu zümrenin esasında meşhur ve bilinen kimseler olduğunu ancak diğer insanlardan ayırmak ve ayrıcalıklarını ortaya koymak için bir isimlendirmeye ihtiyaç duyulduğunu beyan etmişlerdir. İlk zamanlarda öncü sûflere âbid, nâsik, vâri', zâhid... gibi bazı isimler verilerek diğer insanlardan ayrıcalıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak bu isimler sûfî şahsiyetlere verildiği gibi sûfî olmayan diğer şahıslara da verildiği için ayırt edici bir özellik olarak görülmemiş ve daha sonraki zamanlarda da bu isimlerin kullanımı yaygınlık kazanmamıştır. Ayrıca bu isimler taşıdığı mana bakımından sûfînin sadece bir vasfına işaret ettiği için eksik ve yetersiz kabul edilmiş daha şümüllü ve birçok manayı içeren bir isimlendirmeye ihtiyaç duyulmuştur.

Bu isimler dışında bazı bölgelerde ayrıca yeni isim arayışları olmuştur. Bu isimler arasında fukarâ, gurabâ, seyyâhûn, şekfetiyye, cû'yye, melâmiyye, nûriyye ve mukarrebûn gibi bazı isimleri zikretmek gerekir. Yeni isim arayışlarının yoğun olarak görüldüğü yerler Horasan, Basra, Şam ve Bağdat'tır. Bu yörelerde kullanılan bu isimler de tarihi süreçte yaygınlık kazanmamıştır.

Tarihî süreçte daha şümüllü bir isim olarak tasavvuf/sûfiyye kelimesi tercih edilmiştir. Yün giydi manasına gelen tasavvuf kelimesi zâhirî bir manaya delalet etmektedir. Oysa sûfînin esas ayırt edici özelliği zâhirî yönü değil, bâtinî hâl ve ildir. Bu bağlamda isim ve müsemma arasındaki mana ilişkisi hep tartışma konusu olmuştur. Sûfînin manevî eğitimine bağlı olarak hâl ve ilminde sürekli değişiklikler olur. Bu değişikliği ifade de kuşatıcı bir isim yetersizliği söz konusu olmuştur. Bu yetersizlikten dolayı zâhirî mana içeren tasavvuf kelimesi bâtinî manaları da içeren şemsiye bir kavram olarak kabul edilmiştir. Ayrıca yün giymek enbiyâ ve evliyâ gibi seçkin kulların âdeti olduğundan sûfîler bu isimle anılmayı uygun görmüşlerdir. Tasavvuf; zühd, fakr, vera', ahlak, takvâ, nûsk, ibadet gibi kelimelerin içerdiği manaları kuşatan bir kelime olarak kabul edilmiştir. Bu manada tasavvuf sadece ahlak, sadece zühd ve sadece ibadet demek değildir. Tasavvuf bunların hepsini kuşatan ve ayrıca bunların dışında da başka manalar içeren bir hususiyeti ifade etmektedir.

Tasavvuf kelimesinin Rasûlullah (a.s.), sahâbe ve tâbi'în zamanında bilinip bilinmediğine, kullanılıp kullanılmadığına dair kaynaklarda iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bir görüşe göre tasavvuf kelimesi bu zaman diliminde bilinmemektedir. Bu görüşü savunanlar bu gerekçeyle tasavvufu Hind, İran, Hristiyan, Yahûdî ve Yunan Felsefesi gibi İslâm dışı bazı tesirlerle oluşmuş bir düşünce ve yaklaşım tarzı olarak kabul ederler. Bu görüşün zıttı giğer bir görüşü savunanlara göre ise tasavvuf kelime olarak Rasûlullah, sahâbe ve tâbi'în zamanında bilinip kullanıldığı gibi câhiliyye döneminde de bilinip kullanılmaktadır. Câhiliyye döneminde yün (sûf) adanmışlığı sembolize etmektedir. Bir kimse boynuna ve başına yün bağladığında bu hareketi adanmışlık anlamına gelmektedir. Câhiliyye dönemindeki bazı adetlerde yün ile kurban adama arasında bazı irtibatların olduğu görülmektedir.

Tasavvuf kelimesinin âyet ve hadislerde geçmemesi ve İslâm'ın iki güzide nesli sahâbe ve tabi'înden hiçbir şahsın sûfî olarak isimlendirilmemesi tasavvufun kökeninin İslâm dışı kaynaklarda aramayı gerekli kılmaz. Çünkü âyet ve hadislerde her ne kadar kelime olarak tasavvuf geçmese de mana olarak sûfiye karşılık gelen mukarreb ve ebrâr gibi bazı kelimeler yer

almaktadır. Sahâbe ve tabî'în neslinden hiçbir kimsenin sûfi ismini kullanmaması meselesi ise bu iki nesil için sahâbî ve tâbî'î isimlerinin en şerefli isim kabul edilmesi ve bu isimlerden başka ayrı bir isme ihtiyaç duyulmadığı şeklinde açıklamak gerekir. Gerçi sûfi ismi lafız olarak sahâbe zamanında kullanılmasa da mana olarak sahâbenin yaşantısı sûfilerin temel dayanak noktası olduğu bilinmektedir. Bu sebepten dolayı sûfiler başta ehl-i suffe olmak üzere sahâbeyi kendilerine örnek almışlardır.

Bu kelimenin tercihiyle beraber kelimenin kökeni hakkında tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu tartışmalarda kelimenin aslının Arapça olup olmadığı hususu etkili olduğu gibi Arapça ise hangi kök kelimeden müştak olduğu hususu da etkili olmuştur. Kuşeyrî ve Hücvirî gibi müellifler tasavvuf kelimesini Arapça asıllı bir kelime olarak kabul etmezler. Onlara göre kelime kökeninin Arapça olduğunu gösteren hiç bir kıyas yoktur. Hangi mana verilirse verilsin dil kaidelerine göre sûfi ismini Arapça kök bir kelimeden türetmek doğru değildir. Bu bağlamda kelime müştak değil lakap olması daha uygundur.

Kuşeyrî ve Hücvirî dışında Serrâc, Kelâbâzî, Sühreverdî, İbn Teymiyye ve İbn Haldûn gibi müellifler ise kelime kökeninin Arapça olduğunu kabul ederler ancak hangi kelimeden müştak olduğu hususunda ise görüş ayrılığına sahiptirler. Tasavvufun ilk kaynakları arasında yer alan Serrâc, kelime kökeninin 'safâ' olduğunu belirtirken Kelâbâzî, Sühreverdî, İbn Teymiyye ve İbn Haldûn gibi müellifler ise 'sûf' olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre kelimenin aslı 'sûf' kabul edilirse lügat yönünden ibare sahih ve lafız doğrudur. Kelâbâzî'ye göre köken hakkında ileri sürülen lafızlar zâhirde farklı görünse bile mana bakımından müttefikdir. Bütün bu isimlerin içerdiği manalar 'sûf' yani yün kelimesinde toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfi, Etimoloji, Zühd, Fakr, Ehl-İ Sunnet.

GİRİŞ

İmâm-ı Gazzâlî (ö. 505/1111) *İhyâu ulûmi'd-dîn* adlı eserinde tasavvufu; kulun ihlâsını, nefsin zararlarını ve Allah katındaki makâm ve hâlini bilmesi olarak tarif etmiştir.¹ İbn Haldûn (ö. 808/1406) ilk dönem sûfilerini; kalbî amelleri muhâfaza eden, Ehl-i sunnet içinde yer alan özel bir zümre olarak kabul etmiş ve onları selef-i sâlihîne tâbî olan şahıslar olarak görmüştür.² Sûfiler zâhirî amellerde olduğu gibi ve bâtinî amellerde de Rasûlullah'a (a.s.) tam bir mutâbaat göstererek sünneti en iyi ihyâ eden zümrelerden olmuşlardır. Sünneti en iyi şekilde ihyâ etmelerinde zühd ve fakr anlayışları etkili olmuştur. Çünkü sûfiler adaletsizliğin, haksızlığın, kargaşanın, kin ve düşmanlığın, makam ve mevki hırslarının kaynağında zühd ve fakr anlayışının yoksunluğunu ve buna karşıt dünya sevgisinin varlığını görmüşlerdir.³

İslam dini zâhirî yani bedenî ameller içerdiği gibi bâtinî yani kalbî ameller de içerir. Din bu ikisinden müteşekkildir. Dinî açıdan bu ikisinden birinin yokluğu düşünülmez. Esasında kalbî ameller zâhirî amellerden daha önemlidir. Çünkü bedenî ameller kalbî amellerin neticesidir. Bedenî ameller kalbî amellere göre değer kazanır. Asıl iyi olursa eserde iyi olur eğer asıl bozuk olursa eserde bozuk olur. Bu sebepten dolayı sûfiler zâhirî temizliğe önem

¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Cidde: Dârü'l-minhâc, 1432/2011), 1: 55.

² Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Şifâü's-sâil ve tehzîbü'l-mesâil*, thk. Muhammed Mutî' (Dimeşk: Dârü'l-fikir, 1417/1996), 43; İbn Haldûn, *Tasavvuf Mahiyeti*, nşr. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1984), 90.

³ Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma'*, thk. Abdulhalîm Mahmûd ve Abdülbâkî Surûr (Mısır: Dârü'l-kütübi'l-hadîse, 1380/1960), 22; Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih, Tevfik Ali Vehbe (Kâhire: Mektebetü's-sikâfeti'd-dîniyye, 1427/2006), 1: 56-58.

720 | Eyyup Akdağ, Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

verdikleri gibi bâtinî temizliğe de önem vermişlerdir.⁴ Zâhirî temizlik necâsetten bâtinî temizlik ise aklı ve gönülü istenmeyen düşüncelerden korumaktır.⁵

Ehl-i sünnet içinde yer alan, dış görünüşleri ve zühd anlayışlarıyla diğer insanlardan ayrılan, kalp tasfiyesi için yoğun gayretleri olan ve tasavvuf yolunu rehber edinen zümreye tarihî süreçte isim arayışları olmuştur. Ebü'l-Kâsım Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) bu grubun isimlendirmeye ihtiyaç duymayacak şekilde meşhur ve bilinen kimseler olduklarını diğer insanlardan ayırmak ve ayrıcalıklarını ortaya koymak için isimlendirmeye ihtiyaç duyduğunu beyan etmiştir.⁶

İlk zamanlar öncü sûflere âbid, nâsik, vâri', zâhid... gibi bazı isimler verilerek diğer insanlardan ayrıcalıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁷ Ancak bu isimler sûfî şahsiyetlere verildiği gibi sûfî olmayan diğer şahıslara bazı vasıflarına dikkat çekmek için de verilmiştir. Bu bağlamda bu isimler sadece sûfî zümresini ifade eden tahsis isimler olmadığı için daha sonraki zamanlarda tercih edilmemiştir.

Ayrıca bu isimler taşıdığı mana bakımından sûfî'nin sadece bir vasfına işaret ettiği için eksik ve yetersiz kabul edilmiş daha şümulü ve birçok manayı içeren bir isim ihtiyacı duyulmuştur. Tarihî süreçte daha şümulü bir isim olarak tasavvuf/sûfiyye kelimesi tercih edilmiştir. Bu kelimenin tercihiyle beraber kelimenin kökeni hakkında tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu tartışmalarda kelimenin aslının Arapça olup olmadığı hususu etkili olduğu gibi Arapça ise hangi kök kelimeden müştak olduğu hususu da etkili olmuştur.⁸ Ebü Bekir el-Kelâbâzî (ö. 380/990), Ebü Nasr et-Tûsî (ö. 378/988), Ebü'l-Kâsım Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), Ebü'l-Hasen Alî el-Hücvîrî (ö. 465/1072) ve Ebü Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234) gibi tasavvuf tarihinin önde gelen müellif sûfîleri bu tartışmaya katılmışlar ve konu hakkındaki görüş ve düşüncelerini eserlerinde açıklamışlardır.⁹

Tartışmada sûfî kelimesinin ilk olarak ne zaman kullanıldığı ve ilk olarak bu isimle kimin anıldığı konusu önem arz ettiği gibi isimle müsemma arasındaki mana ilişkisinin olup olmadığı konusu da önem arz etmektedir. Şeklî ve zâhirî bir mana içeren sûfî kelimesinin, daha çok manevî hâllerıyla temeyyüz eden bu zümreye mensup şahsiyetleri ne kadar ifade ettiği meselesi, bu tartışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda tasavvuf şeklî bir hususiyeti mi yoksa o şekil altında birçok manayı ihtiva eden bir hususiyeti mi ifade eder? Sorusu önem arz etmektedir.¹⁰

Bu soruya tek bir yönü hedef alarak cevap vermek doğru değildir. Bu sorunun cevabı her iki yönü kuşatacak şekilde olmalıdır. Çünkü sûfler esas olarak manayı önemsedikleri gibi zahirî görüntüye de riâyet etmişlerdir. Zahirî görüntü yani yün hırka giymeleri şan ve şöhrat

⁴ Tûsî, *el-Lüma'*, 44; İbn Haldûn, *Şifâü's-sâil*, 39-42.

⁵ Ebü Bekir Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, nşr. Ahmed Şemseddîn (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1413/1993), 15.

⁶ Ebü'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, nşr. Halil en-Nâsık (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1422/2001), 312.

⁷ Bk. Tûsî, *el-Lüma'*, 42; Ebü Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî, *Tabakâtü's-sûfiyye*, thk. Nüreddîn Şüreybe (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1434/2014), 6-39; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 234.

⁸ Ebü'l-Abbâs Ahmed Şihâbüddîn b. Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye* (Beyrut: Dârü'l-ma'rifet, ts.), 326; Abdülhalîm Mahmûd, *Kazıyyetü't-tasavvuf: el-münkazü mine'd-dalâl* (Kâhire: Dârü'l-ma'ârif, 1988), 28-120; Ebü'l-Alâ Affî, *Tasavvuf*, trc. Ekrem Demirli ve Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayınları, 2012), 29-36; İhsân İlâhî Zâhir, *et-Tasavvuf el-menşeu ve'l-masâdiru* (Lâhâr: İdâretü tercümâni's-sünnet, 1406/1986), 20.

⁹ Bk. Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 9-21; Tûsî, *el-Lüma'*, 18-23; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 311-315; Ali Osman Cüllâbî Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, nşr. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2010), 95-105; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 1-94.

¹⁰ Mahmûd, *Kazıyyetü't-tasavvuf*, 35; Sâlih Rekab ve Mahmûd eş-Şübekî, *Dirâsâtün fi't-tasavvuf ve'l-felsefetü'l-İslâmiyye* (Gazze: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1427/2006), 4.

sahibi olmak için değil, zühd ve fakr anlayışlarını belirtmek, halkın kendilerini denetlemelelerini temin etmek ve ayrıca günahattan korunmak içindir.¹¹ Bu bağlamda tasavvufun bâtinî hususları esas aldığı gibi zahirî hususları da önemseydiğini belirtmek gerekir. Yün giydi manasına gelen tasavvuf her ne kadar zâhirî bir mana ifade etse de esas olan zâhirin altındaki bâtinî manalardır. Bu bağlamda Kur'ân'da geçen 'havârî' kelimesi önemlidir.¹² Havârî; dost, arkadaş ve yardımcı anlamına gelir.¹³ Hz. İsa'nın (a.s.) dostları ve yardımcıları olan bu şahıslar giydikleri beyaz elbiseden yani zahirî görüntülerinden dolayı havârî diye isimlendirilmişlerdir. Onların dış elbiselerine nisbet edilen bu isim onların sadece dış görüntülerini değil bunun yanında ilim, güzel ahlak, amel ve bâtinî hâllerini de ifade etmektedir. Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ onları sahip oldukları ilim, amel veya bâtinî hâller ile değil bu zahirî özelliklerini dikkate alarak isimlendirmiştir. Bu şahıslar zâhirî esas alan isimlendirme ile Hz. İsa'ya (a.s.) tâbî olan diğer insanlardan ayırt edilmiştir.¹⁴

Tasavvuf özü itibarıyla sûfînin müşâhede ettiği rûhî bir tecrübeydir.¹⁵ Bu tecrübeye bağlı olarak sûfînin öncelendiği konular ve yaşadığı manevî hâllere göre geniş bir alanda çok sayıda tasavvuf tanımları yapılmıştır.¹⁶ Bazı eserlerde bu tanımların iki binin üzerinde olduğu ifade edilmektedir. Gerçi bir hakikat konusunda ihtilaf ve tanımların çok olması o hakikatın genişliğine ve insanların o hakikati idrakindeki acizliğine delalet etmesi açısından önem arz etmektedir.¹⁷ Geniş bir yer tutan bu ıstilahî tarifler yani tasavvuf mefhumunun tarifleri bu çalışmanın konusu değildir. Bu çalışma tarihî süreçte sûfîlere isim arayışlarını ve kelime olarak tasavvufun etimolojisiyle sınırlı olacaktır.

1. SAHÂBE VE TÂBÎİN ZAMANINDA TASAVVUF KELİMESİNİN KULLANILIP KULLANILMADIĞI MESELESİ

Ahmed Zerrûk (ö. 899/1493-94) tasavvufu Nebî'nin (a.s.) sahâbeye talim ettiği dinin ayrılmaz bir parçası olarak görür.¹⁸ Benzer kanaati Süleyman Uludağ'da ifade etmektedir. Uludağ'a göre tasavvufla renklenmiş ve zenginleşen İslam kültürü bu sayede daha etkili ve daha kalıcı olma özelliğine sahip olmuştur.¹⁹ İslam kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak görülen tasavvuf kelime olarak Hicrî II. Asrın başlarından başlayarak günümüze kadar yaygınlık kazanarak kullanılmaya devam etmiştir.²⁰

Tasavvuf kelimesinin Rasûlullah (a.s.), sahâbe ve tâbîîn zamanında bilinip bilinmediğine, kullanılıp kullanılmadığına dair kaynaklarda iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır.²¹ Bir görüşe göre tasavvuf kelimesi bu zaman diliminde bilinmemektedir. Bu görüşü savunanlar

¹¹ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 109.

¹² 'Havârî' kelimesinin geçtiği âyetler için bk. Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Mealî* (İstanbul: Server İletişim, 2007), 55, 125, 551.

¹³ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 6: 445-450; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye, Mektebetü'nüzzâri Mustafa el-Bâz, 1419), 2: 659; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Sellâme (Riyad: Dâru tayyibe, 1420/1999), 2: 46.

¹⁴ Tûsî, *el-Lüma'*, 41; Emin Yusuf Üde, "Tasavvuf Kavramının Kökeni ve Anlamları Hakkında Bir İnceleme", trc. Mehmet Yıldız *Akademiar Dergisi* (Haziran 2017), 231; Affî, *Tasavvuf*, 32.

¹⁵ Affî, *Tasavvuf*, 17.

¹⁶ Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Kahire: Dâru'l-fikir, 1416/1996), 1 ve 10. ciltler arası; Sülemî, *Tabakâtü's-süfiyye*, 1-570.

¹⁷ Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Birnisî el-Mağribî Zerrûk, *Kavâ'idü't-tasavvuf*, nşr. Mahmûd Beyrûtî (Dimeşk: Dâru'l-Beyrûtî, 1424/2004), 13.

¹⁸ Zerrûk, *Kavâ'idü't-tasavvuf*, 17.

¹⁹ Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, trc. Lâmiî Çelebi, nşr. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara (İstanbul: Marifet Yayınları, 2008), 15.

²⁰ Affî, *Tasavvuf*, 30, 38.

²¹ Sühreverdi, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; Affî, *Tasavvuf*, 30.

722 | Eyyup Akdağ, Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

tasavvufun; İslâm'ın ana kaynaklarından beslenmek suretiyle oluşmuş bir anlayışı değil Hind, İran, Hristiyan, Yahûdî ve Yunan Felsefesi gibi İslâm dışı bazı tesirlerle oluşmuş bir düşünce ve yaklaşım tarzı olduğunu iddia ederler.²² Bu görüşte olanlar tasavvuf kelimesinin hem lafzî vezin hem de ıstilahî mana yönünden Araplar nezdinde bilinmediğine vurgu yaparak, sahâbe ve tâbî'ın neslinden hiçbir kimsenin böyle bir isimle isimlenmediğini ifade ederler. Ayrıca hadis rivayetlerinde ve Kur'ân âyetlerinde bu kelimenin geçmemesi bunların delilleri arasındadır.²³

Karşıt görüşü savunanlara göre ise tasavvuf kelime olarak Rasûlullah, sahâbe ve tâbî'ın zamanında bilinip kullanıldığı gibi câhiliyye döneminde de bilinip kullanılmaktadır. Bu görüşte olanlar sahâbeye mülâkî olmuş tâbî'ın nesli âlim ve zâhidlerinden Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ile fıkıh, tefsir, hadis ve zühd konularında temeyyüz eden büyük âlim Süfyân es-Sevrî'yi (ö. 161/778) delil olarak gösterirler.²⁴ Kaynaklarda Hasan-ı Basrî'nin tavaf esnasında bir şahsa 'sûfi' diye hitap ettiği, Süfyân es-Sevrî'nin de Ebû Hâşim es-Sûfî'yi (ö. 150/767) kasdederek: 'Onu tanımasaydım riyânın inceliklerini bilmezdim'²⁵ dediği kaydedilmiştir. Bu getirilen delillerde her ne kadar Rasûlullah ve sahâbe döneminde tasavvuf kelimesinin bilindiğine dair güçlü bir ifade bulunmasa da Hasan-ı Basrî'nin Basralı, Süfyân es-Sevrî'nin de Kûfe'li olduğunu düşünecek olursak bu iki bölgede bu kelimenin bilindiğini söylemek mümkündür.

Tasavvuf kelimesinin sahâbe ve tâbî'ın devrinde kullanıldığını savunanlar bu kelimenin câhiliyye döneminde Araplar nezdinde bilindiğini 'Benû Sûfe' ismine atuf yaparak delil getirirler. Benû Sûfe câhiliyye döneminde yaşayan sâlih kimseleri ifade eden bir isimdir. Bunlar zühd hayatını benimsemiş ve Allah'a ibadetle meşgul olan kimselerdir. Bu insanların bir diğer özelliği Kâbe'nin hizmetinde bulunmalarıdır. Câhiliyye Araplarında hacıların Arafat'tan Minâ'ya hareketleri ancak Benû Sûfe'den birinin izniyle mümkün olmaktadır. Benû Sûfe, Gavs b. Mürre b. Eddî'nin çocuklarıdır.²⁶

Gavs b. Mürre, 'Sûfe' olarak lakaplanmıştır. Anne Cürhemiyye hamileliğinde çocuğu Gavs'ı Kâbe'nin hizmetinde bulunması için nezirde bulunmuştur. Nezir alameti olarak da çocuk doğunca saçına yün bağlamıştır. Bu âilenin nesebi Hz. İsmâil'in (a.s.) çocuklarına dayanmaktadır. Bu soydan dolayı toplumda bu şahısların saygınlıkları vardır. Bu saygınlıktan dolayı Hac'da bazı görevler bunlara tevdi edilmiştir. Gavs'tan sonra bu âile 'Sûf' olarak isimlenmiş ve bu şekilde bilinmiştir.²⁷

Câhiliyye döneminde yün (sûf) adanmışlığı sembolize etmektedir. Bir kimse boynuna ve başına yün bağladığında bu adanmışlık anlamına gelir. Câhiliyye dönemindeki bazı adetlerde yün ile kurban adama arasında bazı irtibatların olduğu görülmektedir. Bu dönemde bazı kız çocukları altı sene sonunda yünden bir elbise giydirilir, süslenilir ve diri diri toprağa gömülürlerdi.²⁸

²² Reynold Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, trc. Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 14-35.

²³ Tûsî, *el-Lüma'*, 42; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 234.

²⁴ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 234, 327.

²⁵ Tûsî, *el-Lüma'*, 42; İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 10: 112; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; Ebû Bekir Muhyiddîn Muhammed b. Ali İbnü'l-'Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Ahmed Şemseddîn (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1420/1999), 1: 231; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 327.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sad, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdir, 1388/1968), 1: 68; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî, *Telbîsü İblîs* (Lübnân: Dâru'l-fikir, 1421/2001), 145; Tûsî, *el-Lüma'*, 42; Ebû'l-'Abbâs Takıyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, nşr. Enver el-Bâz, 'Âmir el-Cezzâr (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1426/2005), 11: 6; Abdurrahmân İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, thk. Halîl Şehâde ve Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru'l-fikir, 1421/2000), 2: 377, 395.

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsihi*, thk. Abdülmelik Abdullâh Düheys (Beyrût: Dâru Hıdır, 1414), 5: 181-182; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, 145-146; Muhammed Tâhir b. 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tûnus: Dâru Sahnûn, 1997), 2: 241; Üde, "Tasavvuf Kavramının Kökeni", 232.

²⁸ Üde, "Tasavvuf Kavramının Kökeni", 233.

Yünün adanmışlığı ifade eden sembolik bir ifade olduğunu işaret eden bazı ayetler söz konusudur. (Âl-İmrân, 3/125). âyetinde Bedir savaşında özel işaretli beş bin meleğin Müslümanlara yardım için indiğinden bahsedilmektedir. Tefsirlerde 'müsevvin' (işaretli) kelimesi, meleklerin bindiği atların kuyruk ve alın kısımlarından 'beyaz yün' veya 'renkli yün' ile nişanlandığı şeklinde tefsir edildiği gibi bizatihi meleklerin bir özel sarık veya bir yün ile nişanlandığı şeklinde tefsir edilmektedir.²⁹ (Âl-İmrân, 3/97). âyetinde ise Kâbe'ye giren kimsenin emniyette olacağı ifade edilmektedir. Hasan-ı Basrî ve diğer bazılarında gelen rivâyete göre kişinin emniyette olması şu şekilde olmaktadır: "Birisini bir kişiyi öldürdüğünde başına bir yün bağlar ve o şekilde Harem'e girerse, bu durumda maktûlün çocukları, o kimseye oradan çıkıncaya kadar bir şey yapmazlardı."³⁰

Tasavvuf kelimesinin sahâbe ve tâbi'ın zamanında bilindiğini savunanların bir delili de Mescid-i Nebî'nin yanında bulunan 'Suffe' ismindeki barınma yeridir. Buraya Suffe isminin verilmesi bu kelimenin sahâbe zamanında bilindiği anlamına gelmektedir. Burayı mesken tutan ve ehl-i suffe olarak isimlendirilen insanlar, fakîr ve âilesi olmayan kimselerdir. Müslümanlar ellerinden geldiği hayrı bu insanlara ulaştırmışlardır. Rasûlullah Suffe'ye geldiğinde "es-Selâmu aleykum Yâ Ehl-i suffe!" diyerek selam vermiş onlar da "ve alayke's-selâm Yâ Rasûlallah!" diyerek karşılık vermişlerdir. Rasûlullah onlara: "Nasıl sabaha erdiniz?" diye sormuş onlar da: "Hayır ve iyilik şeklinde diye" cevap vermişlerdir.³¹

Serrâc'ın eserinde belirttiğine uygun olarak buraya kadar anlatılanlardan tasavvuf/sûfiyye kelimesinin müştak bir isim olduğunu bununda sahâbe, tâbi'ın ve daha önceki zamanda bilindiğini ve kullanıldığını söylemek mümkündür.³²

2. SÜFİLERE İSİM ARAYIŞLARI

Kaynaklarda sûfi isminin sahâbe ve tâbi'ından herhangi bir kimseye verilmediği ifade edilmektedir. Bunun sebebi İslâm'ın ilk iki güzide neslinin en şerefli isim olarak sahâbî ve tâbi'î isimlerini tercih etmeleri bunların dışında her hangi bir isimle isimlenmeyi uygun görmemeleridir.³³ İslâm dünyasında tâbi'ın neslinin sonlarına ve tebeû't-tâbi'ın neslinin başlarına doğru fikrî münakaşalar ve dünyaya meyiller artmaya başlamıştır. Bu olaylara tepki olarak zahirî görüntüleri ve manevî halleriyle diğer müminlerden farklılaşan bazı insanlar zuhur etmeye başlamıştır. Bu insanlarda zühd, nefisle yaptıkları mücâhedeler, ibadet hususundaki arzular, şeri'atın emir ve nehiyelerine bağlılık gibi hususlar ön plana çıkmıştır.³⁴

Sûfi isminin yaygınlık kazanmadığı ilk zamanlarda daha çok zâhid, vâri', sâdık, mutakî, nâsik, fakîr, âbid... gibi isimlerle tercih edilmiştir. Bu bağlamda İbrahim b. Edhem (ö. 161/777), Dâvud-ı Tâî (ö. 165/781) Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) ve Fudayl b. 'Iyâd (ö. 187/802) gibi tasavvufun öncü isimleri sûfi ismi yerine bu isimlerle tavsif edilmiştir.³⁵ Ancak ilk dönemde kullanılan bu isimler sûfi şahsiyeti tam olarak ifade etmediği gerekçesiyle daha sonraki zamanlarda bu isimlerin kullanımı tercih edilmemiştir. Tercih edilmeme gerekçeleri arasında bu isimlerin sûfi şahsa delalet ettiği gibi diğer insanlara da delalet etmesi yani ayırt edici bir vasıf taşıması da etkili olmuştur.

²⁹ Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî, *Kitâbu tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Sa'îd b. Muhammed es-Sa'îd (Medînetü'l-Münevvera: Dârü'l-maâsir, 1423/2002), 1: 370.

³⁰ İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3: 712; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2: 79. Üde, "Tasavvuf Kavramının Kökeni", 233.

³¹ İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, 146.

³² Tûsî, *el-Lüma*, 43.

³³ Tûsî, *el-Lüma*, 42; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, 145; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 234.

³⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, 145; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 234; Affî, *Tasavvuf*, 38, 79, 103.

³⁵ Bk. Tûsî, *el-Lüma*, 21; Sülemî, *Tabakâtü's-sûfiyye*, 6-39; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 141-155.

724 | Eyyup Akdağ, Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

Ebû Alî Hüseyin İbn Sînâ (ö. 428/1037) eserinde bu konuya değinmiştir. Ona göre yukarıda ifade edilen isimler kuşatıcılıktan uzak sadece belli bir hususiyeti ifade etmektedir. Meselâ zâhid dünya güzelliklerinden ve metandan yüz çeviren demektir. Âbid ise namaz, oruç gibi ibadetlere düşkün kimse demektir. Zâhid, âbid, vâri'... gibi isimler belli bir mana içerdiği gibi aynı zamanda her birinin içerdiği bir mana diğer bir kelimenin içerdiği manada birleşebilir. Bu kelimelerin sûfî/ârif nisbeti ile diğer şahıslara nisbeti arasında bile farklılıklar vardır. Mesala zühd kelimesi ârif olmayan bir kimseye nisbet edildiğinde o kimsenin dünya metanı terk ederek ahiret metana duyduğu arzusu anlaşılırken, aynı kelime ârife nisbet edildiğinde ârifin sırrını Hakk dışındaki meşguliyetten arındırması anlamına gelmektedir. İbadet te nisbet edildiği kimseye göre aynı şekilde farklı anlamlar içerir. Ârif dışındaki kimseler ibadeti âhirette kazanacağı mükafaatı amaçlayarak yaparlar. Oysa ârif nezdinde ibadet, aldandırmışlık dünyasından Hak yönüne doğru yönelmenin eğitimidir. İbn Sînâ sonuç olarak şunu vurgulamaktadır ki, sûfînin/ârifin kendine özgü makam ve derecesi vardır. Onların zâhir hâlleri olduğu gibi hafî hâlleri de vardır. Bütün bu hususları tek bir kelimeyle ifade etmek mümkün değildir.³⁶

Tasavvufun temel eserlerinden birini kaleme alan Serrâc, sûfî kelimesine geniş mana verme ihtiyacı duymuştur. Onun tarifine göre sûfiler Allah'ın yeryüzünde emniyet verdiği ve seçtiği özel kimselerdir. Ayrıca sûfiler Allah'ın ilim ve esrarının hazineleri konumundadırlar. Serrâc sûfîyi; muhlis, muttakî, velî, sâdık, sâlih, ahyâr, sâbık, ebrâr, mukarreb... gibi kelimelerin içerdiği manaların hepsini içeren bir kavram olarak kullanarak manasını genişletmiştir. Serrâc'a göre Allah bu meziyete sahip kullarına marifetini ihsan ederek onların kalplerini ihyâ etmiştir.³⁷

İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) de *el-Fetâvâ el-hadîsiyye* adlı eserinde Serrâc'ın ifade ettiği bu hususu teyid ederek şunları belirtmektedir: Tasavvuf; ahlak, zühd, fakr, vera', takvâ, nüsk, ibadet ve diğer manaları da içeren câmi bir isimdir. Bunlardan herhangi birisi olmadan bir kişi sûfî olamaz. Tasavvuf sadece ahlak, sadece zühd ve sadece ibadet demek değildir. Tasavvuf bunların hepsini kuşatan ve ayrıca bunların dışında da başka manalar içeren bir hususiyettir.³⁸

Sûfilerin sahip oldukları ilme nisbet edilerek bir isimlendirilmenin neden yapılmadığı hususu önemli bir konudur. Serrâc, sûfilerin ilim tabakasından olduklarını bunların Kur'an ve sünnetin zâhirini iyi bildikleri gibi bunun dışında kendilerine has bazı manevî bilgilere de sahip olduklarını eserinde uzun uzadıya anlatır.³⁹ Sühreverdî de Serrâc gibi bu konuya eserinde geniş yer vermiştir. Sühreverdî'ye göre sûfiler kalpleri temiz kimseler olduğundan ilimden de en çok nasibi olan bunlardır.⁴⁰ Ancak sûfiler ilmi bazı zâhir ulemasının anladığı şekilde kuru bir bilgi yığını şeklinde anlamazlar. Onlar ilmi dünyaya karşı zühdü ve âhirete de râğbeti güçlendiren bir hususiyet olarak görürler. Onlara göre ilim nihâyeti olmayan bir denizdir. Sûfiler sadece bir ilimle mukayyed kimseler değillerdir. Onların bütün ilimlerle ve övülen bütün davranışlarla alakaları vardır. Onların hâlleri ve ilimleri sâbit değildir. Bir hâlden diğer bir hâle sürekli geçiş yaparlar. Bu manada ilim ve hâlleri değiştiği için bir isimle isimlenmeleri mümkün değildir.⁴¹

Tasavvufî hareketlerin yoğun olarak görüldüğü ilk yerler Basra ve Kûfe'dir. Daha sonra bu hareketlilik İslâm'ın siyasi ve kültürel merkezi olan Bağdat'a intikal etmiştir.⁴² Bu bağlamda İbn Teymiyye (ö. 728/1328) *Mecmû'u'l-fetâvâ* adlı eserinde sûfilerin grup olarak

³⁶ Ebû Alî Hüseyin İbn Sînâ, *İşaretler ve Tembihler*, trc. Muhittin Macit, Ali Durusoy, Ekrem Demirli (İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2011), 182-183.

³⁷ Tûsî, *el-Lüma'*, 19.

³⁸ Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 329.

³⁹ Tûsî, *el-Lüma'*, 31-37.

⁴⁰ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 23-56.

⁴¹ Tûsî, *el-Lüma'*, 36-40; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 18.

⁴² Affî, *Tasavvuf*, 82.

ilk zuhur ettiği yerin Basra olduğunu belirtmektedir. İlk zâviye de Hasan-ı Basrî'nin ashâbından bazıları için Basra'da inşa edilmiştir. Kûfe daha çok fıkıh ve ilim alanında temeyyüz eden Basra ise yoğun zühd, ibadet ve hafv anlayışıyla temeyyüz etmiştir. Bu sebepten dolayı 'Kûfe fıkıh ve Basra ibâdeti' denmiştir.⁴³

Basra ve Kûfe'de zühd anlayışının hâkim olmasında Mâlik b. Dînâr (ö. 131/748'den), İbrahim b. Edhem (ö. 161/777), Abdolvâhid b. Zeyd (ö. 177/793) Râbi'atü'l-Adeviyye (ö. 185/801) ve Bısr el-Hâfi (ö. 227/841) gibi bazı şahısların etkisi büyüktür.⁴⁴ Basra sûflere ilk isim arayışlarının olduğu bir merkezdir. İbn Teymiyye'ye göre Basra sûflerinin ilim ve fıkıhta yetersizlikleri buna mukabil zühd ve ibadet düşkünü olmaları onların ilim ve fıkıh yönlerine işaret eden bir isimlendirmeyi değil zâhiri durumlarını ifade eden 'sûf' ismine nisbet edilmesini gündeme getirmiştir.⁴⁵ İbn Teymiyye'nin savunduğu bu iddia tasavvufi eserlerde karşılığını bulmamaktadır. Bu eserlerde belirtildiğine göre sûfler Kur'ân ve sünnetin ahkâmını en iyi bilen kimseler oldukları gibi bunun dışında kendilerine has bazı manevî bilgilere de sahiptirler.⁴⁶

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki zâhid, vâri', sâdık, muttakî, âbid... gibi isimler sûfnin tek bir yönüne işaret ettiği ve ayrıca sûfi dışındaki insanları da kapsadığı için sûfiyi şümulü olarak tarif eden ayırt edici bir isim olarak görülmemiştir. Bu sebepten dolayı da bu isimler yaygınlık kazanmamıştır. Bu isimlerin dışında da bazı isim arayışları olmuştur. Onlardan bazılarını zikretmekte fayda vardır:

2.1. Fukarâ/فقراء:

Horasan ve Basra'daki sûfler fukarâ olarak isimlendirilmişlerdir.⁴⁷ Şam meşâyihî ister fakîr ve ister sûfi olsun her iki kelimenin aynı manayı ifade ettiğini söylemişlerdir.⁴⁸ Onlara göre "Allah yoluna kendini adanmış fakîrler..." (Bakara, 2/273).⁴⁹ âyeti bu hususa delildir. Âyette ifade edilen vasıf, sûfi vasfıdır. Bu vasfa sâhip olanları Allah Teâlâ fukarâ olarak isimlendirmiştir.⁵⁰

Fakîr kelimesi ile sûfi kelimesinin aynı manayı ifade ettiğini hatta fakîrin tercih edilmesi gerektiğini söyleyenlerden birisi İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye'nin fakîri tercihinde bu kelimenin hem Rasûlullah'ın sünnetinde hem de Allah'ın kitabında mevcut olması ana etkidir. Ona göre Ku'ân ve sünnette mevcut olan fakîr kelimesi zengin zıddı manasına gelmektedir. Fakîr kelimesi istilâhî olarak kullanıldığında kişinin malının olmadığı manasına değil o kişinin tasavvuf yolunda olduğunu ifade etmektedir. Esasında fakîr kelimesi, sûfi kelimesiyle murad edilen marifet, ahvâl, ahlâk... gibi bütün hususları karşılamaktadır.⁵¹

Hücvirî fakrî şekli ve hakikî olmak üzere ikiye ayırır. Hakikî fakir, Hakk'a ihtiyârî bir yöneliş ifade eder.⁵² Kelâbâzî'ye göre sûfi zümresi mülkten uzaklaştıkları için fukarâ olarak isimlenmişlerdir. Bunlar ne eşyaya mâliktir ne de eşya bunlara mâliktir. Yani bu zümrenin eşyaya sahip olmak için bir tamahı yoktur. Eşyaya sahip değildirler ancak sahip olduklarında da onu infak etmek için özel bir çaba gösterirler.⁵³

İbn Teymiyye gibi bazı şahıslar fakîr ile sûfiyi müradif gördüğü halde bazı müellifler de aralarındaki farka dikkat çekmektedirler. Sühreverdî fakr, zühd ve tasavvuf kelimelerinin

⁴³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 11: 6.

⁴⁴ Afifi, *Tasavvuf*, 30; Rekab ve Şübekî, *Dirâsâtün fi't-tasavvuf*, 13.

⁴⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 11: 16.

⁴⁶ Tûsî, *el-Lüma*, 31-40; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 18-55.

⁴⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 10: 368.

⁴⁸ Tûsî, *el-Lüma*, 46; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 66.

⁴⁹ للْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَوْا فِي سَبِيلِ اللَّهِ bk. Feyizli, *Feyzül-Furkan*, 45.

⁵⁰ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 66.

⁵¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 11: 20-22.

⁵² Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 86.

⁵³ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 14.

726 | Eyyup Akdağ, Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

çok zaman birbirlerine karıştırıldığını beyan ederek bu hususa dikkat çekmektedir. Sühreverdî'ye göre fakr kelimesinin bazen zühd bazen de tasavvuf manasına kullanılması hatadır. Çünkü tasavvuf, fakrın içerdiği manadan başka manalar içerir. Yani sûfi başkadır, fakîr başkadır. Esasında tasavvuf zühd ve fakr kavramlarının içerdiği manaları da cem eden bir isimdir. Tasavvuf ayrıca bu iki mananın dışında başka manaları da ihtiva eder. Bir kimse zâhid ve fakîr olmakla birlikte diğer vasıfları taşııyorsa sûfi olarak isimlendirilmez. Sühreverdî tasavvuf kelimesini zühd ve fakrın üzerinde bir şemsiye kavram olarak görür. Ona göre fakîr ihtiva ettiği şerefe rağmen sûfiden aşağıdadır. Fakrın nihyeti tasavvufun başlangıcıdır.⁵⁴

Fakîr ile sûfi arasında temel fark, fakîr fakîrliğe yapışır ve fakîrliği zenginliğe tercih eder. Fakat sûfi böyle davranmaz o bazen fakîrliği bazen de zenginliği tercih eder. Çünkü o, 'ibnû'l-vakit'tir. Fakîr, fakîrliği ihtiyar ve irade ederek bu dünyadaki hazzını terk eder. Fakîrin aksine sûfi ihtiyar ve iradeyi illetli bir durum görür. Çünkü sûfi fakîr gibi kendi nefsinin iradesiyle değil Allah'ın iradesiyle varlığa yaklaşır. Bu manada bizatihi fakîrliği ve bizatihi zenginliği fazilet ölçüsü kabul etmez. O, Hakk'ın kendisi için muvâfâkiyet gösterdiği şeyi fazilet olarak görür. Zamanın hususiyetine göre fakîrlik ve zenginlik tercihi değişir.⁵⁵

Sühreverdî Şam meşâyihinin fakîr ve sûfiyi aynı görme yaklaşımını doğru bulmaz. Ona göre fakîr fakr duygusuna bağlı ve faziletini de bu hususiyetle gerçekleştirir. Fakîr Allah indinde yani âhirette alacağı sevabı umarak fakîrliği zenginliğe tercih eder.⁵⁶ Çünkü Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin fakîrleri zengilerinden yarım gün önce cennete girecektir. O da beş yüz yıldır."⁵⁷ Sühreverdî fakîrin âhirette elde etmeyi umduğu nimet için başka bir nimet olan dünya nimetini terk etmesini problemlili bir bakış açısı olarak görür. Oysa ona göre sûfi dünya nimetlerini âhirette vaad edilen bir nimeti elde etmek için terk etmez. O mevcut hâlinin bir gereği olarak dünya nimetini terk eder.⁵⁸

2.2. Gurabâ/غراب :

Horasan'daki sûfler fukarâ diye isimlendirildikleri gibi gurabâ olarak da isimlendirilmişlerdir.⁵⁹ Gurabâ diye isimlendirilmelerinde vatanlarından ayrılmaları ve vatanlarını terk etmeleri etkili olmuştur.⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) garîbi; insanların değil Hâlik'in rızasını önceleyen şahıs diye tarif etmektedir. Ona göre bu da ancak şüpheli şeyler ve âdetlerde cumhura muhalefle söz konusu olmaktadır.⁶¹ Hadîs rivâyetlerinde gurabâyı öven ifadeler vardır. Gurabânın en önemli vasfı sünneti islah ve ihya etmeleri konusundaki hassasiyetleridir.⁶²

2.3. Seyyâhûn/سياحون :

Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf adlı* eserinde kaydettiğine göre sûflere verilen bir isim de 'seyyâhûn' ismidir. Sûflerin bu ismi almalarında çok sefer yapmaları ve dolışmaları etkili olmuştur.⁶³ Ricâlû'l-gayb da 'ahyâr' mertebesinde yer alan seçkin kullar yeryüzünde çok seyahat ettikleri için seyâyâhûn olarak isimlendirilmiştir.⁶⁴

⁵⁴ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 65.

⁵⁵ Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 329.

⁵⁶ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 66.

⁵⁷ Münâvî, Feyzü'l-Kadîr şerhu'l-Câmi'î's-sağîr, 2: 461; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 302.

⁵⁸ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 66.

⁵⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 10: 368.

⁶⁰ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 14.

⁶¹ İsmâil Hakkî b. Mustafa el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-beyân* (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, t.y.), 1: 266.

⁶² Müslim, "Kitâbü'l-îmân", 65; Tirmizî, "Kitâbü'l-îmân", 13, hadis no: 2629, 2630.

⁶³ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 10-14.

⁶⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 4: 127. Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasan İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, nşr. Muhibbidîn Ebî Sa'îd Ömer b. Garâme el-'Amravî (Beyrût: Dâru'l-fikir, 1415/1995), 1: 300.

2.4. Şekfetiyye/شكفتية:

Horasan bölgesi sûflerine 'şekfetiyye' ismi verilmiştir. Bölge dilinde şekfetiyye mağarada yaşayanlar anlamına gelmektedir. Bu ismin verilmesinde yöre sûflerinin insanlardan uzak çöllerde gezip mağarada yaşamaları etkili olmuştur.⁶⁵ Bu manada Nişâbur'da vefat eden Ebû Osman el-Magribî'nin (ö. 373/983) dervişlik yoluna girdiği ilk zamanlarda tek bir insanın sesini bile işitmeyecek şekilde tam yirmi yıl insanlardan uzak inziva ve uzlet hayatı yaşadığından bahseden menkıbe bazı tasavvufi eserlerde kaydedilmiştir.⁶⁶

2.5. Cû'yye/جوئية:

Şamlı sûflere karınları aç kimseler anlamına gelen 'cû'yye' ismi verilmiş ve bu yörenin sûfleri bu isimle anılır olmuştur. Bu isimlendirmede yöre sûflerinin riyâzeti esas almaları ve bellerini doğrultacak kadar, zaruret miktarı ile yetinip az yemeye dikkat etmeleri etkili olmuştur.⁶⁷ Serî es-Sekatî (ö. 251/865) bu sûfleri şöyle vasfetmiştir: "Onların yemeleri hastanın yemesi gibi, uykuları suya dalmış boğulan kimse gibi ve konuşmaları ise zeki olmayan kimse gibidir.⁶⁸ Bu sûfler "...Adem oğluna belini doğrultacak birkaç lokma yemesi yeter..."⁶⁹ hadisini kendilerine rehber edinmişlerdir.

2.6. Melâmiyye/ملامية:

Tarihi süreçte sûflere verilen bir isim de 'melâmiyye' ismidir. Irak ve Şam sûflerinden ayırt edebilmek için Nişabur merkezli Horasan sûflerine melâmî diye isim verilmiştir.⁷⁰ Melâmîler hayırlarını izhar etmemeyi ve şerlerini de gizlememeyi esas kabul ederler. Onlar halk içinde kendilerine ayrıcalıklı bir paye vermekten son derece sakınırlar. Bu bağlamda kendilerine has bir giysi giymezler, yöre insanların giydiği elbiseleri giyerler ve insanlarla avam mertebesinde bir kimsenin konuştuğu şekliyle konuşmayı tercih ederler.⁷¹ Melâmîler iç âlemlerinin derinliklerini zâhirlerinde yansıtmazlar. Onlar kâmil manada ihlası tahkik etmek için çalışırlar. Bunlar gaybta takdir edildiği gibi işleri yerli yerine koyarlar. Melâmîler Hakk'ın irade ve ilmine muhalefet etmekten son derece sakınırlar.⁷² Kaynaklarda "Kubbemin altında velî kullarım vardır benden gayrısı onları bilmez." rivayeti bu zümreyi ifade ettiği belirtilmektedir.⁷³

Heytemî'ye göre melâmiyye ve kalenderlik yüksek manalar içermesine rağmen sûfler nezdinde bu isimler genel olarak tercih edilmemiştir.⁷⁴ Sühreverdî melâmî ile sûfî arasında kıyaslama yaparak sûfînin melâmîden daha üstün bir mana içerdiğini ifade etmektedir. Ona göre sûfî kendi ihlasının içinde gâib olduğundan ihlasını bile bilmez.⁷⁵

Ebû Osâm Saîd el-Magribî (ö. 373/983) melâmî ile sûfî arasındaki farkı şu şekilde ifade etmektedir: 'Melâmî amelinden ve hâlınden halkı çıkarıp uzaklaştırdığı halde nefsinin sabit kılar, sûfî ise hâlınden ve amelinden halkı çıkardığı gibi nefsinin de çıkarır.'⁷⁶ Melâmetilik ve Kalenderlik arasındaki bazı farklara da işaret eden Heytemî tasavvufun bu her iki isimden de daha özel ve daha geniş manalar ihtiva ettiği belirtmektedir. Sûfî her şeyi yerli yerinde yapan, vakitlerini kontrol eden ve vaktin konumuna göre hareket eden şahıstır. Heytemî'ye

⁶⁵ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 14; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 74; Zahîr, *et-Tasavvuf el-menseü ve'l-masâdiru*, 28.

⁶⁶ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 250.

⁶⁷ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 10; Tûsî, *el-Lüma'*, 29; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 74; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 10: 368.

⁶⁸ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 10, 12.

⁶⁹ İbn Mâce, "Et'ime", 50, hadis no: 3349; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 10.

⁷⁰ Afîfî, *Tasavvuf*, 31.

⁷¹ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 83; Zerrûk, *Kavâ'idü't-tasavvuf*, 22; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 327; Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-beyân*, 6: 250.

⁷² Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitâbü't-ta'rîfât* (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1403/1983), 230.

⁷³ Cürcânî, *Kitâbü't-ta'rîfât*, 230; Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-beyân*, 6: 250.

⁷⁴ Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 327.

⁷⁵ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 83-84.

⁷⁶ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 84.

728 | Eyyup Akdağ, Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

göre ister melâmî olsun ister kalenderî olsun sûfî dışındaki isimlerde irade ve ihtiyar tahdidi söz konusu iken sûfîde böyle bir şey söz konusu değildir.⁷⁷

2.7. Nûriyye/نورية:

Sûflere verilen bir isim de 'nûriyye'dir. Bu isimlendirmede sûflerin sahip oldukları ve sahip olmayı amaçladıkları nur vasfı etkili olmuştur.⁷⁸ Sûflerin önemseydiği kalbin inşirah ve infisâhı ancak nur ile mümkün olmaktadır. Bu nur da zühd hâliyle elde edilmektedir. Tasavvufî eserlerde bu görüşe destek mahiyetinde şu hadis kaydedilmiştir. Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Nûr kalbe girdiğinde kalp açılır ve genişler." Kendisine bunun alâmeti yani belirtisi nedir? diye sorulduğunda, Nebî (a.s.): "Aldatıcı dünyadan uzaklaşmak, ebedi olan ahirete yönelmek ve vakti gelmeden önce ölüme hazırlanmaktır" diye cevap vermiştir.⁷⁹

Kalpe nur yani hakiki iman girince sûfînin gözünden perdeler kalkar ve diğer insanların göremediği hususları görmeye başlar. Hâris b. Mâlik, Rasûlullah'ın (a.s.): 'İmanının hakikati nedir?' sorusuna cevap olarak bu durumu şöyle beyan etmiştir: "... Ben nefsimi dünyadan uzak ettim. Gündüzleri susuz, geceleri ise uykusuz kaldım. Bu hâlîmle Rabbimin Arş'ını sanki görür gibi oldum. Aynı şekilde birbirini ziyaret eden cennet ehli ile birbirine düşmanlık eden cehennem ehlini de sanki görür gibi oldum."⁸⁰

Kalbin nurlanmasında zühd etkili olduğu gibi takva, helal lokma, sünnete ittiba gibi hususlar da etkilidir.⁸¹ Sûflere nûriyye isminin verilmesinde Nebî (s.a.) "Kim Allah'ın kalbini nurlandırdığı bir kimseye bakmak isterse Hârise b. Mâlik' baksın" rivayeti etkili olmuştur.⁸² Aynı şekilde Nebî (a.s.) Hârise b. Mâlik dışında Mus'ab b. 'Umeyr'eye (ö. 3/625) de "Allah'ın kalbini nurlandırdığı adam" diye iltifat etmiştir.⁸³

Kelâbâzî, kalbin nurlanmasıyla beraber ferâsetin ortaya çıktığını eserinde kaydetmiştir. Bu manada Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) doğacak çocuğun cinsiyetini bilmesi bu hususiyetten kaynaklanır.⁸⁴ Kelâbâzî'ye göre bu nurlanmaya sahip bir diğer şahıs Hz. Ömer'dir (ö. 23/644). "Hak, Ömer'in diliyle konuşur" rivayeti⁸⁵ Hz. Ömer'in nura ve bu nur sonucunda oluşan ferâsete sahip olduğunu gösterir.⁸⁶

2.8. Mukarrebûn/مقربون:

Sûflere layık görülen bir isim de 'mukarrebûn'dur. Sühreverdî'ye göre Kur'ân'da geçmeyen sûfî kelimesinin, Kur'ân'daki karşılığı mukarreb kelimesidir. Mukarreb kelimesinin sûfî kelimesine tercih edilmesi gerekliliğini savunan Sühreverdî mukarrebûn olarak isimlenen şahısların sûfî kıyafeti giymedikleri için Kuzey Afrika, Türkistan ve Maverâünnehir bölgesinde sûfî zümresinden kabul edilmediklerini de ayrıca beyan etmektedir.⁸⁷

Kur'ân'da insanların inanç yönünden ayrılıklarını ifade eden mümin ve kâfir kelimeleri kullanıldığı gibi müminlerin de kendi aralarında birbirlerinden üstünlüklerini ifade eden bazı kavramlar kullanılmaktadır. Bu kullanılan kavramlardan birisi 'mukarrebûn'⁸⁸ bir diğeri ise 'ebrâr'dır.⁸⁹ Mukarrebûn kelimesi tefsirlerde Allâh'a yakınlığı elde etmiş, O'na teslim ve

⁷⁷ Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 328.

⁷⁸ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 14; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 18.

⁷⁹ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 14; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, 12: 98.

⁸⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003), 13: 160; Tûsî, *el-Lüma'*, 30;

⁸¹ Muhammed b. Alî b. 'Atıyye Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb fi mu'âmeleti'l-Mahbûb*, thk. 'Âsım İbrâhîm el-Kiyâlî (Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1426/2005), 2: 470; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3: 347.

⁸² Tûsî, *el-Lüma'*, 30; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 15.

⁸³ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 1: 108; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 8: 367.

⁸⁴ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 16.

⁸⁵ Benzer rivayetler için bk. Tirmizî, "Menâkıb", 17, hadis no: 3682.

⁸⁶ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 16.

⁸⁷ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 24.

⁸⁸ Bk. (Vâk'a, 56/11, 88.), (Mutaffîfîn, 83/21, 28.), (Âl-i İmrân, 3/45.), (Nisâ, 4/172.).

⁸⁹ Bk. (Âl-i İmrân, 3/193, 198.), (İnsan, 76/5.), (İnfîtâr, 82/13.), (Mutaffîfîn, 83/18, 22.).

itaatkâr olmuş kimseler olarak beyan edilmektedir. Mukarrebûn farz ve müstehapları yerine getirirken, haram, mekruh ve bazı mubahlardan da sakınmaktadırlar. Mukarrebûn Allah katında öyle yüksek mertebelere sahiptirler ki cennette ismi 'tesnîm' olan pınardan sadece onlar nasiplenirler.⁹⁰ Ebrâr ise en küçük bir haksızlıktan ve eziyetten bile sakınan kimseler olarak tavsif edilmektedir. Ebrâr da cennetlik kimselerdir, onlar da kıyamet günü büyük nimetlere nail olacaklardır.⁹¹

Sûfiye mukarreb manası yükleyen Sühreverdi mutasavvıfa da 'ebrâr' manasını yüklemektedir. Ona göre ebrâr mukarrebden aşağı seviyeyi ifade eder. Ebrâr, mukarrebînin hâllerine hâllenince sûfi seviyesine çıkar ve sûfi olur.⁹² Sûfi vusûl sahibi mutasavvıf ise usûl sahibidir.⁹³

3. SÛFİ KELİMESİNİN İLK KULLANIMI

Eserlerde sûfi ismini ilk kullananın Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) olduğu ve Hasan-ı Basrî'den sonra bu ismin yaygınlık kazandığı beyan edilmektedir. Hasan-ı Basrî Mekke'de tavaf esnasında gördüğü bir şahsa sûfi diye seslenerek bu ismi kullanmıştır. Hasan-ı Basrî seslendiği o şahsa daha sonra bir şeyler vermek istemiş ancak o şahıs kendi yanında kendisine yeten dört metelik para olduğunu söyleyerek Hasan-ı Basrî'nin sadakasını reddetmiştir.⁹⁴

Kaynaklarda anlatılan bu olayda Hasan-ı Basrî'nin seslendiği şahsın fakirlik vasfı dışında isminin ne olduğuna dair elimizde kesin bir bilgi yoktur. Ancak ifadeden anlaşıldığına göre bu şahıs fakir bir kimsedir. Hasan-ı Basrî o şahsa fakir gördüğü için mi sûfi diye seslenmiş yoksa o şahsa, elbisesinden dolayı yani yün giydiği için mi böyle hitap etmiştir? Bu sorunun cevabı ilk sûfi şahsın belirlenme ölçütünün ne olduğunun bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Eserlerde Hasan-ı Basrî'nin seslendiği şahıs hakkında ayrıntılı bir bilgi olmadığı için bu sorunun cevabını tüm yönleri kapsayacak şekilde vermek zordur. Ancak her ne kadar bu isimlendirme de o şahsın fakirlik vasfı ön plana çıksa da yün giymiş olma vasfı da akla gelen ihtimaller arasındadır. Bu ihtimali kuvvetlendiren bilgiyi Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) eserinde bulmak mümkündür. Eserde kaydedildiğine göre Hasan-ı Basrî'nin etrafında sûfî yani yün giyen şahıslar görülmektedir. Hasan-ı Basrî bu şahıslara şeklin ötesinde o şeklin taşıdığı mananın önemsenmesinin gerekliliğini ifade eden şu ikazlarda bulunmuştur: "Kim Allah rızası için tevâzû olarak yün giyerse Allah o kimsenin gözündeki ve kalbindeki nuru artırır. Kim de tekebbür olarak yün giyerse o kimse yumak haline getirilerek cehenneme atılır."⁹⁵ Bu kayıtlı yukarıda anlatılan olayı yan yana getirdiğimizde Hasan-ı Basrî'nin sûfi diye seslendiği şahsı tanıdığını ve bildiğini söylemek mümkündür.

Hasan-ı Basrî'nin sûfi diye seslendiği şahsın kimliğine dair elimizde net bilgiler olmasa da Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-üns* adlı eserinde ilk olarak sûfi adıyla isimlenen şahsın Ebû Hâşim (ö. 150/767) olduğunu beyan etmektedir. Câmî, altı yüz civarında sûfinin hayatı ve sözlerine dair bilginin yer aldığı eserine ilk olarak Ebû Hâşim es-Sûfî'nin menâkıbine yer vererek başlamıştır. Eserinde Câmî, Ebû Hâşim'den önce zühd, vera', tevekkül ve muhabbet gibi konularda güzel muameleleri olan büyük zatların bulunduğunu ancak ilk defa sûfi olarak isimlenen şahsın Ebû Hâşim olduğunu, Ebû Hâşim'den önce başka bir şahsın bu isimle isimlenmediğini vurgulu bir şekilde ifade etmektedir.⁹⁶

⁹⁰ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2: 652; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, 9: 425, 24: 301; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7: 548.

⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, 24: 290; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8: 352.

⁹² Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 24, 75.

⁹³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 312; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 98.

⁹⁴ Tûsî, *el-Lüma'*, 42; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 75; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, 327.

⁹⁵ Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî, et-*Tabakâtü'l-kübrâ: Levâkihu'l-envâri'l-kudsiyye fi menâkibi'l-ulemâ ve's-süfiyye*, thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâiyih, Tevfik Ali Vehbe (Kâhire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 426/2005), 1: 57.

⁹⁶ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 153-154.

730 | Eyyup Akdağ, Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

Hilyetü'l-evliyâ adlı hacimli eserde Ebû Hâşim'in zühd ehli olduğu vurgulanmakta ve Ebû Hâşim'in kadı Şerik b. Abdillâh'a (ö. 177/794) bakarak ağladığı ve şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınırım."⁹⁷ Ebû Osman el-Câhiz da (ö. 255/869) eserinde Ebû Hâşim'in sözü güzel söylediğini belirtmektedir.⁹⁸ Ebû Hâşim Şâm meşâyihından ama aslen Kûfe'lidir. Zâhidlerin ileri gelenlerinden kabul edilen Ebû Hâşim kalbî amellere hassasiyet göstermiş ve bu konuda şunları söylemiştir: "Dağı iğne ile delmek, kalpten kibri çıkarıp atmaktan daha kolaydır."⁹⁹

İlim ve tasavvuf alanının meşhur isimlerinden Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) Ebû Hâşim es-Sûfî ile özel dostluk ve arkadaşlığı vardır. Sevrî, Sûfî'yi yüksek bir şahsiyet olarak görmüş ona özel bir sevgi duymuştur. Bu hususu teyit etmesi açısından Sevrî'nin şu sözü önemlidir: "Ebû Hâşim'i tanımasaydım riyânın inceliklerini ve sûfî şahısta olan şeylerin neler olduğunu bilmezdim."¹⁰⁰

Sonuç olarak sûfî ismini ilk telaffuz eden Hasan-ı Basrî'nin ve ilk olarak sûfî adıyla isimlenen Ebû Hâşim'in vefat tarihlerini dikkate aldığımızda Hicrî II. Asrın başlarında sûfî isminin kullanıldığını ve bu tarihten sonra da yaygınlık kazanarak kullanılmaya devam edildiğini belirtmek gerekir.

4. TASAVVUF/SÛFİYYE KELİMESİNİN KÖKENİ

Tasavvuf/sûfiyye kelimesinin kökeni hakkında ilk zamandan günümüze kadar bir tartışma süregelmiştir. Bu tartışma tasavvuf tarihinin önemli konuları arasında yer almaktadır.¹⁰¹ Tartışma bir yönüyle kelimenin aslının Arapça olup olmadığı hususunda yürütülürken diğer bir yönüyle ise tasavvuf kelimesinin hangi kelimelerden müştak olduğuna dairdir.

4.1. Kelimenin Aslının Arapça Olduğunu Kabul Etmeyenler.

Bazı müellifler tasavvuf kelimesinin hem lafzî vezin hem de ıstılahî mana yönünden Arapça bir kelime olmadığını iddia ederler. Bu iddiayı dillendirenler bu kelimenin Hz. Peygamber (a.s.) ve sahâbe zamanında da bilinmediğini ve kullanılmadığını gerekçe göstererek tasavvufun Hind, İran, Hristiyan, Yahûdî ve Yunan Felsefesinin tesiriyle oluşmuş İslam dışı bir düşünce ve yaklaşım tarzı olduğunu ve buna bağlı olarak da kelimenin aslının buralara dayandığını belirtirler.¹⁰² Hatta bazıları daha ileri giderek küfrî ve ilhâdî fikirlerin tasavvufa sokulmak suretiyle İslâm dünyasına sunulduğunu ifade ederler.¹⁰³

Bu görüşte olanlar yani tasavvufun İslâm dışı bir etkileşimden kaynaklandığını ve kelimenin aslının da Arapça olmadığını iddia edenler Ebu'r-Reyhân Muhammed el-Bîrûnî'yi (ö. 453/1061) delil gösterirler. Bîrûnî eserinde ses benzerliklerine dikkat çekerek tasavvufun aslının ve kökeninin hikmet manasına gelen Yunanca 'sophia' kelimesine dayandığını beyan etmektedir. Bîrûnî'ye göre Eski Yunanlıların varlık konusundaki görüşleri ile sûfilerin bu konudaki görüşleri uygunluk arz etmektedir. Yunanlılar varlığı Vücûd-ı Hakîkî ve hayâlî varlık olmak üzere ikiye ayırırlar. Varlık için ilk illet olarak Vücûd-ı Hakîkî'yi görürler. Vücûd-ı Hakîkî bi zâtihî kâim ve diğer varlıklar ise ona muhtaçtır. Sûf kelimesi Yunancada hikmet manasına gelir. Bu sebepten Filozof 'pîlâsûpâ' olarak yani hikmet sever olarak isimlendiril-

⁹⁷ İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 10: 225.

⁹⁸ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrût: Dâru ve mektebetü'l-hilâl, 1423), 1: 292.

⁹⁹ İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 10: 225; Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 153; Mustafâ b. Abdullah el-Osmânî Kâtib Çelebî, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnâvûd (İstanbul: Mektebetü İrsâkâ, 2010), 1: 106; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadisîyye*, 234.

¹⁰⁰ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 153; Kâtib Çelebî, *Süllemü'l-vusûl*, 1: 106; Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadisîyye*, 234.

¹⁰¹ Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadisîyye*, 326; Affî, *Tasavvuf*, 29-36; Zahîr, *et-Tasavvuf el-menşei ve'l-masâdiru*, 20.

¹⁰² Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, 14-35.

¹⁰³ Rekab ve Şübekî, *Dirâsâtün fi't-tasavvuf ve'l-felsefeti'l-İslâmiyye*, 2.

miştir. Sûfiler Yunan filozoflarından etkilenerek mevcûdun ilk illetin değişik surette görüntüsünden ibaret tek bir şey olduğunu söylemişlerdir. Biruni'ye göre sûfiler Yunan filozoflarının görüşlerine yakın bir görüş savundukları için onların isimleriyle de isimlenmişlerdir. Bu da Yunan felsefesinin İslam dünyasına girişiyle mümkün olmuştur.¹⁰⁴

Birûnî'nin görüşleri daha ziyade tasavvufu felsefe ile ilişkilendirmek isteyenler tarafından dillendirilmektedir. Bu görüşte olanlar şu gerekçeyi ifade ederler. Sûfilerin felsefeden uzak, sûfa yani yüne nisbet edilmesi bu zümreyi ilahî hikmetten uzaklaştırır ve onları zahîrî ve şeklî bir alana nisbet edilmesine vesile kılar.¹⁰⁵ Abdulhalîm Mahmud (ö. 1398/1978) bu görüşe şiddetli bir şekilde karşı çıkmaktadır. Ona göre bu görüşte olanlar İslâm tasavvufunu Eflatun felsefesinin çocuğu gibi gösterme gayretindedirler. Bu da tamamen bâtil bir uğraştır. Mahmud görüşlerine destek mahiyetinde şunları ifade etmektedir: Eğer tasavvuf kelimesinin aslı Yunanca hikmet anlamına gelen 'sophia' kelimesinden gelseydi Arapça dil konusunda ihtisası olan birçok müellif, tarihi süreçte bu konuya değinir ve bu konuyu dillendirirdi. Oysa böyle bir şey söz konusu değildir.¹⁰⁶

Sûfî kelimesinin mutlak hikmet anlamındaki 'gymnosophist'ten türetildiğini ileri sürenler de olmuştur. Gymnosophist tefekkür ve ibadet ile meşhur Hind filozoflarına verilmiş Yunanca bir isimdir. Yakın dönemde felsefe ve tasavvuf sahasındaki çalışmalarıyla temayüz eden Ebu'l-Alâ Affî (ö. 1385/1966) bu görüşlere katılmaz. Ona göre bu görüşleri savunanların iki kelime arasındaki telaffuz yakınlığından başka bir delilleri yoktur.¹⁰⁷

Abdülvâhid Yahyâ daha önce dile getirilmemiş bir görüşü ifade ederek, tasavvufun remzî bir isimlendirme olduğunu savunmuştur. Ona göre bu kelimenin aslının ve kökeninin ne olduğunu bilebilmek için kelimeye yer alan harflerin sayısal değerlerine bakmak lazımdır. Abdülvâhid Yahyâ sûfî/صوفي kelimesinde yer alan harflerinin sayısal değeri ile el-Hakîmü'l-İlâhî/الهي الحكيم kelimesinde yer alan harflerin sayısal değerinin eşit olduğunu belirterek tasavvufun aslının ilahî hikmet olduğunu ve hakikî sûfînin de ilahî hikmete vasıl olan kişi olduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁸

4.2. Kökenin Arapça Olduğunu Söyleyenler

Ahmed Zerrûk *Kavâ'idü't-tasavvuf* adlı eserinde tasavvuf/sûfiyye kelimesinin aslının Arapça olduğunu beyan etmektedir.¹⁰⁹ Bu kelime Arapça sözlüklerde sūf (yün) kelimesi kapsamında beyan edilmektedir. Koyunyünü anlamına gelen sūf kelimesinin çoğulu asvâf/أصواف şeklinde gelmektedir. Sūf kelimesi hem müfred mana taşıdığı gibi hem de cemi' manası taşımaktadır. Post manasına gelen vebir/وبر kelimesi ile sūf kelimesi çoğu zaman bir birine karıştırılmaktadır. Sūfun ismi tasğiri ise süveyfe/صويفة şeklinde gelmektedir. Tasavvuf kelimesinin kökeninin sūf dışında sūfetü'l-kafâ ve Gavs b. Mürr'e verilen isim olan Sûfe... gibi bazı kelimelerden müştak olabileceği hususu beyan edilmektedir.¹¹⁰ Arap dil ve edebiyatının mütehasıslarından Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) eserinde tasavvufun kökeni hakkında hangi kelimedenden müştak olabileceği hususunda birçok kelimeyi gündeme getirmektedir.¹¹¹

¹⁰⁴ Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Birûnî, *Kitâb fî tahkik mâ li'l-Hind* (Hind: Dâiratü'l-ma'ârifü'l-Osmâniyye, 1377/1958), 24; Mahmûd, *Kaziyetü't-tasavvuf*, 29; Zahîr, *et-Tasavvuf el-menşeu ve'l-masâdiru*, 32.

¹⁰⁵ Mahmûd, *Kaziyetü't-tasavvuf*, 29-32.

¹⁰⁶ Mahmûd, *Kaziyetü't-tasavvuf*, 33.

¹⁰⁷ Affî, *Tasavvuf*, 36.

¹⁰⁸ Mahmûd, *Kaziyetü't-tasavvuf*, 32.

¹⁰⁹ Zerrûk, *Kavâ'idü't-tasavvuf*, 18.

¹¹⁰ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabîyye*, thk, Ahmed Abdülğafur Atar (Beyrût: Dâru'l-ilm, 1990), 5: 74-75; Cemâleddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, nşr. Abdullâh Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasebullah ve Hâşim Muhammed el-Şâzilî (Kâhire: Dâru'l-ma'ârif, 2000), 4: 2527-2528.

¹¹¹ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. 'Amir ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Beyrût: Dâru'l-fikir, 1399/1979), 365.

732 | Eyyup Akdağ, Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

Tasavvuf tarihinin önemli konuları arasında yer alan bu konu *et-Ta'arruf*, *el-Lüma'*, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, *Keşfu'l-mahcûb* ve *Avârifü'l-ma'ârif* gibi bazı tasavvufî kaynaklarda tartışılmış, kitaplarda bu konuya has özel bölümler ayrılmıştır. Tasavvuf/*تصوف* yani sûfiyye/*صوفية* kelimesinin aslının; safâ, saffün, ehlü's-suffe, sûf, gurabâ, sûfetü'l-kafâ, seyyâhûn, şekfetiyye, cû'iyye, fukarâ ve nûriyye gibi bazı kelimelerden türetilmiş olabileceği üzerinde durulmuştur.¹¹² Müştak olabileceği kelimeler arasında safâ, ehlü's-suffe ve sûf kelimelerinin daha ön plana çıktığını söylemek gerekir.

4.2.1. Safâ/*صفا*:

Tasavvuf kelimesinin aslının safâ fiiline dayandığı ve bu fiilden türetilmiş olabileceği ifade edilmektedir. Safâ; kalp açıklığı, berraklığı, temizliği ve samimiyetini ifade eden bir fiildir. İlk dönem sûfilerinden Bîşr b. el-Hâris el-Hâfi (ö. 227/841) bu manayı ifade ederek sûffîyi; Allah için kalbini temiz tutan, açık ve berrak hale getiren samimi kimse olarak tanımlamıştır.¹¹³

Tasavvufî eserlerde kalbin safiyetine kavuşma hâli ile hakkı kabul etme arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Rasûlullah'ın (a.s.) getirdiğini kabul edenler, en saf kalbe ve en temiz nefse sahip olanlardır.¹¹⁴ 'Safâ'nın zıddı 'kudûrât' kelimesidir. Kudûrât, kalbin kederini, karanlığını ve bulanıklığını ifade eder. Kudûrât yerilmiş safâ ise bütün dillerde övülmüştür.¹¹⁵ Kuşeyrî bu konuda Ebû Cuhayfe'den rivayet edilen şu hadisi delil getirir: "Bir gün Rasûlullah (a.s.) yüzünün rengi değişmiş bir şekilde sahabenin yanına geldi ve şöyle dedi: 'Dünyanın safâsı gitti bulanıklığı ve kederi kaldı. Bu gün ölüm, her bir Müslüman için armağandır, hediyedir.'¹¹⁶ Hz. Peygamber'e dayandırılan bu rivayet diğer bazı kaynaklarda Abdullah b. Mes'ûd'a (ö. 32/652-53) nisbet edilerek verilmektedir.¹¹⁷

Safânın aslı kalbin masivâdan ayrılmasını ve dünyaya meylectmemesini ifade eder. Bu hâl ise bu taifenin imamı ve önderi olan Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) vasfıdır. Hücvirî, sûffî isminin aslının 'safâ'ya dayandığını ve özel isim nevinden kullanıldığını belirtmektedir.¹¹⁸ Serrâc, tasavvuf kelimesinin kökeninin safâ fiili olduğu hususunda en ufak bir tereddüt taşımamaktadır. Ona göre safâ fiilinden türeyen safavî/*صفاوي* kelimesinin telaffuzu dile ağır geldiği için sûffî/*صوفي* şeklinde kullanılmıştır.¹¹⁹ Ahmed Zerrûk da Serrâc'ın yaklaşımını doğru bulmaktadır.¹²⁰

Safâ içerdiği mana bakımından sûffînin manevî hâlini en iyi ifade eden kelime olsa da tasavvuf kelimesinin aslının bu fiilden türetilmediğini söylemek dil kaideleri bakımından uygun değildir. Çünkü safâ fiili esas kabul edildiğinde kelime sûffî şeklinde değil safavî veya safavî şeklinde olması gerekir.¹²¹

4.2.2. Ehlü's-suffe/*أهل الصفة*:

Sûfilerin hâl ve vasıflarının Rasûlullah (a.s.) zamanında yaşayan ehl-i suffenin hâl ve vasıflarına yakın olduğu için tasavvuf kelimesinin aslının ehl-i suffeye dayandığı ve bu kelimenin müştak olduğunu söyleyenler olmuştur. Ehl-i suffe memleketlerinden çıkarılmış, mal

¹¹² Bk. Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 9-21; Tûsî, *el-Lüma'*, 18-23; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 311-315; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95-105; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 1-94.

¹¹³ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 9.

¹¹⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 16.

¹¹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 311; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95.

¹¹⁶ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 13: 31; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 311; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95.

¹¹⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *ez-Zühd*, nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1420/1999) 130; İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 132; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 71: 267.

¹¹⁸ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95-96.

¹¹⁹ Tûsî, *el-Lüma'*, 46.

¹²⁰ Zerrûk, *Kavâ'idü't-tasavvuf*, 19.

¹²¹ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 9; Affî, *Tasavvuf*, 34, Mahmûd, *Kaziyetü't-tasavvuf*, 31.

ve mülklerinden uzaklaştırılmış, gurabâ, fukarâ ve muhacir kimselerdir.¹²² Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653), Bilâl-i Habeşî (ö. 20/641), Suheyb er-Rûmî (ö. 38/659) ve Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656) gibi şahıslar ehl-i suffenin meşhurlarındandır. Rasûlullah (a.s.) kendisi ehl-i suffeyi gözetip kolladığı gibi sahâbenin de bunları gözetip kollamalarını ve onlara yardım etmelerini istemiştir.¹²³

İbn Teymiyye'ye göre mescidin arka kısmı yani kuzeyinde bulunan Suffe'nin yapılmasını Rasûlullah'a bizzat Allah emretmiştir. Suffe'de kalan sahâbenin sayısında zaman zaman farklılık olsa da dört yüzü hatta daha fazlasını bulduğu günler olmuştur.¹²⁴ Suffe ehlinde olan Ebû Hüreyre ve Fadâle b. 'Ubeyd (ö. 53/673) Suffe'de kalan arkadaşlarını açıklıktan yerlerde sürünen, mecnunsu halleri olan, yün elbise giyen ve giydikleri bu elbiseden dolayı terledikleri zaman koyunsu kokan kimseler olarak tavsif etmişlerdir.¹²⁵ Suffe ehli Rasûlullah'ın (a.s.) sohbetinde bulunur, zamanlarının büyük bir kısmını orada Allah'a ibadetle geçirirlerdi. Bunlar rızık konusunda Allah'a tam itimat ve O'na tam tevekkül etmiş kimselerdi.¹²⁶

Rasûlullah'ın (a.s.) zaman zaman yanlarında oturduğu ve onlarla beraber yemek yediği Suffe ehlinin dünyalık bir meşgaleleri de yoktu. Onlar gündüzleri hurma çekirdeğini öğüterek ve onları yiyerek geçirirken geceleri ise ibadet ve Kur'ân öğrenip ve okumakla geçirirlerdi.¹²⁷ Tasavvufî kaynaklarda (En'âm, 6/52). ve (Kehf, 18/28). âyetlerinin ehl-i suffeyi tarif ettiği belirtilmektedir.¹²⁸ Rasûlullah (a.s.) Ehl-i suffeden olan Abdullah b. Ümmü Mektûm (ö. 15/636) hakkında (Abese, 80/1-2). âyetleri nâzil olunca bu âyetlerin gereği olarak ikaza muhatap olmuştur. Bu tür nazil olan âyetlerden sonra Nebî (a.s.) ehli suffeye karşı daha sevgili bir tavır sergilemiş ve onlardan biriyle musafaha ettiği zaman onlardan elini çekmemeye gayret göstermiştir.¹²⁹

Sûfiler her ne kadar Ehl-i suffeyi örnek alsalar ve sûfilerin hâlleri Ehl-i suffenin hâllerine çok benzese de tasavvuf kelimesinin aslının bu kelimedenden müştak olması Arapça dil kâidelerine göre mümkün değildir.¹³⁰

4.2.3. Sûf/صوف:

Tasavvuf kelimesinin kökeni ve müştak olduğu kelimeler arasında en çok sûf kelimesi ön plana çıkmaktadır. Sûfiler nefse muhâlefet maksadıyla nefsin arzuladığı güzel ve dokuması yumuşak elbiselerden uzak durmuşlardır. Sert kıldan ve kaba yünden mamul olan elbiseleri tercih etmişlerdir. Bu tercihlerinde de zühd anlayışları etkili olmuştur.¹³¹ Serrâc'a göre yün giymek peygamberlerin ve evliyanın zinetidir.¹³² Hasan-ı Basrî'den gelen bir rivayette: "Hz. İsa'nın (a.s.) kıldan dokunmuş elbise giydiği, ağaç meyvesiyle karnını doyurduğu ve geceyi nerede akşamlarsa orada geçirdiği beyan edilirken" diğer bir rivayette ise: "Bedir savaşına iştirak etmiş yetmiş sahabeyi gördüğü ve bunların giydikleri elbiselerin yün olduğu ifade edilmektedir." Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (ö. 42/662-63) gelen rivayetlerde ise; "Nebî'nin (a.s.) yün giydiği, eşeğe bindiği ve düşkünlerin davetine icabet ettiği beyan edilmektedir."¹³³

¹²² Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 10,12; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 72; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, 146.

¹²³ İbn Haldûn, *Şifâü's-sâil*, 52-53.

¹²⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 11: 38-41.

¹²⁵ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 13; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 70; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, 146.

¹²⁶ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 85; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, 146.

¹²⁷ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 73.

¹²⁸ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 86; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 72.

¹²⁹ Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 73.

¹³⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 312; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 71; Affî, *Tasavvuf*, 34; Mahmûd, *Kaziyyetü't-tasavvuf*, 31.

¹³¹ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 10, 12; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 70.

¹³² Tûsî, *el-Lüma'*, 40.

¹³³ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 13-14; İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2: 134; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 70.

734 | Eyyup Akdağ, Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

Müelliflerin çoğunluğu tasavvufun kökeni olarak sûf kelimesini görürler.¹³⁴ Kelâbâzî ve Sühreverdî'ye göre tasavvufun sûf kelimesinden türetilmiş olması Arapça dil kurallarına uygundur. Çünkü kamîs (gömlek) giyen kimseye 'tekamma' yani gömlek giydi demek Arapça dil kaidelerine uygun olduğu gibi sûf yani yün giyene de 'tasavvef' kelimesini kullanmak o şekilde uygundur.¹³⁵ İbn Haldûn tasavvufun türetildiği kök kelime seçeneklerini tek tek ifade ettikten sonra en belirgin ve en doğru olanın sûf kelimesi olduğunu belirtmektedir.¹³⁶

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa tasavvuf kelimesinin menşei konusundaki tartışmaların iki yönde yürütüldüğü görülmektedir. Bunlardan birisi kelimenin aslının Arapça olup olmadığı diğeri ise eğer Arapça ise hangi kelimedenden müştak olduğu konusudur. Kuşeyrî ve Hücvirî tasavvuf kelimesini Arapça asıllı bir kelime olarak kabul etmez. Onlara göre kelime kökeninin Arapça olduğunu gösteren hiç bir kıyas yoktur. Hangi mana verilirse verilsin dil kaidelerine göre sûfî ismini Arapça kök bir kelimedenden türetmek doğru değildir. Bu bağlamda kelime müştak değil lakap olması daha uygundur.¹³⁷

Kuşeyrî ve Hücvirî dışında Serrâc, Kelâbâzî, Sühreverdî, İbn Teymiyye ve İbn Haldûn gibi müellifler kelime kökeninin Arapça olduğunu kabul ederler ancak hangi kelimedenden müştak olduğu hususunda ise görüş ayrılığına sahiptirler. Tasavvufun ilk kaynakları arasında yer alan Serrâc, kelime kökeninin 'safâ' olduğunu belirtirken¹³⁸ Kelâbâzî, Sühreverdî, İbn Teymiyye ve İbn Haldun gibi müellifler ise 'sûf' olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre kelimenin aslı 'sûf' kabul edilirse lügat yönünden ibare sahih ve lafız doğrudur.¹³⁹ Kelâbâzî'ye göre köken hakkında ileri sürülen lafızlar zâhirde farklı görüne bile mana bakımından müttefiktir. Bütün bu isimlerin içerdiği manalar 'sûf' kelimesinde toplanmıştır.¹⁴⁰ Ancak Abdulhalim Mahmûd'a göre görüşlerdeki yoğunluk 'sûf' kelimesinde toplansa da kelimenin aslının ne olduğu ve hangi kelimedenden türetildiği konusunda kesin bir kanaata ulaşmak mümkün değildir.¹⁴¹

SONUÇ

Ehl-i sünnet içinde yer alan zühdü, ibadeti, nefisle mücadele, kalbî amelleri muhafazayı gaye edinen sûfî zümresine ilk zamanlar zâhit, âbid, vâri', muttakî, muhlîs... gibi isimler verilmiştir. Ancak bu isimler sûfînin sadece bir yönüne işaret ettiği için ve ayrıca sûfî dışındaki diğer insanlara da verildiği için ayırt edici bir isim olarak görülmemiştir. Bu sebepten Hicrî II. Yüzyılın başlarından itibaren sadece sûfîleri tarif eden kuşatıcı bir isim arayışları olmuştur.

İsim arayışlarında tasavvuf/sûfiyye kelimesi diğer isimleri de kuşatan bir kelime olduğu gerekçesiyle tercih edilmiştir. Fakat yün giydi manasına gelen tasavvuf, kelime olarak zâhirî bir mana içermektedir. Oysa sûfînin esas ayırt edici özelliği bâtinî hâli ve ildir. Bu bağlamda isim ve müsemma arasındaki mana ilişkisi hep tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmada sûfînin hâli ve ilmi terakkiye bağlı olarak sürekli değiştiği için isimlendirmenin yetersizliği ve zorluğu hep ifade edilmiştir. Bu yetersizlikten dolayı zâhirî mana içeren tasavvuf kelimesi bâtinî manaları da içeren şemsiye bir kavram olarak görülmüş ve tercih edilmiştir. Ayrıca yün giymek enbiyâ ve evliyâ gibi seçkin kulların âdeti olduğundan sûfîler bu isimle anılmayı uygun görmüşlerdir. İsim tercihinde tasavvuf kelimesinin sûfîlerin zühd ve fakr anlayışlarını ifade etmede en kapsamlı bir kavram olması etkili olduğu gibi kelimenin sembolik yani adanmışlık ifade etmesi de tercih edilmesinde diğer bir sebeptir.

¹³⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'ü'l-fetâvâ*, 11: 195; Mahmûd, *Kazıyyetü't-tasavvuf*, 33.

¹³⁵ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 17-18; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 71.

¹³⁶ İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 1: 611.

¹³⁷ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 312; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 98.

¹³⁸ Tûsî, *el-Lüma*, 46.

¹³⁹ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 17-18; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, 1: 71; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü'l-fetâvâ*, 11: 195; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 1: 611.

¹⁴⁰ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 17-18.

¹⁴¹ Mahmûd, *Kazıyyetü't-tasavvuf*, 29.

Tasavvuf kelimesinin âyet ve hadislerde geçmemesi ve İslâm'ın iki güzide nesli sahâbe ve tabî'nden hiçbir şahsın sûfî olarak isimlendirilmemesi tasavvufun kökeninin İslâm dışı kaynaklarda aramayı gerekli kılmaz. Çünkü âyet ve hadislerde her ne kadar kelime olarak tasavvuf geçerse de mana olarak sûfiye karşılık gelen mukarreb ve ebrâr gibi bazı kelimeler yer almaktadır. Sahâbe ve tabî'ın neslinden hiçbir kimsenin sûfî ismini kullanmaması meselesi ise bu iki nesil için sahâbî ve tâbî'î isimlerinin en şerefli isim kabul edilmesi ve bu isimlerden başka ayrı bir isme ihtiyaç duyulmadığı şeklinde açıklamak gerekir. Gerçi sûfî ismi lafız olarak sahâbe zamanında kullanılmasa da mana olarak sahâbenin yaşantısı sûfîlerin temel dayanak noktası olduğu bilinmektedir. Bu sebepten dolayı sûfîler başta ehl-i suffe olmak üzere sahâbeyi kendilerine örnek almışlardır.

Tasavvufun aslının Arapça olduğu hususunda müellifler arasında genel bir kabul varken müştak olduğu kök kelime hususunda ise görüş ayrılıkları vardır. Bu görüşler sadedinde tasavvuf kelimesinin kökenini 'sûf' dışında başka bir kelimeye dayandırmak Arapça dil kaideleri bakımından mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Affî, Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf*. Trc. Ekrem Demirli ve Abdullah Kartal. 5. Baskı. İstanbul: İz Yayınları, 2012.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. Nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 cilt. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Şu'abü'l-îmân*. Thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. 14 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003.
- Bîrûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *Kitâb fî tahkik mâ li'l-Hind*. Hind: Dâiratü'l-ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1377/1958.
- Bursevî, İsmâil Hakkî b. Mustafa. *Tefsîru Rûhu'l-beyân*. 10 cilt. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 cilt. Beyrût: Dâru ve mektebetü'l-hilâl, 1423.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefahâtü'l-üns*. Trc. Lâmiî Çelebi. Nşr. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara. 4. Baskı. İstanbul: Marifet Yayınları, 2008.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdulğafur Atar. 6 cilt. Beyrût: Dâru'l-ilm, 1990.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed. *Kitâbü't-ta'rîfât*. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1403/1983.
- Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsihî*. Thk. Abdulmelik Abdullah Düheys. 6 cilt. Beyrût: Dâru Hıdır, 1414.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*. 4. Baskı. İstanbul: Server İletişim, 2007.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. 9 cilt. Cidde: Dârü'l-minhâc, 1432/2011.
- Heytemî, Ebû'l-Abbâs Ahmed Şihâbüddîn b. Hacer. *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*. Beyrût: Dârü'l-ma'rifet, ts.
- Hücvirî, Ali Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. Nşr. Süleyman Uludağ. 3. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları, 2010.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasan. *Târîhu medîneti Dımaşk*. nşr. Muhibbiddîn Ebî Sa'îd Ömer b. Garâme el-'Amravî, 80 cilt. Beyrût: Dârü'l-fikir, 1415/1995.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 cilt. Tûnus: Dâru Sahnûn, 1997.
- İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Telbîsü İblîs*. Lübnân: Dârü'l-fikir, 1421/2001.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye: Mektebetü'nüzzâri Mustafa el-Bâz, 1419.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân. *Târîhu İbn Haldûn*. Thk. Halîl Şehâde ve Süheyl Zekkâr. 8 cilt. Beyrût: Dâru'l-fikir, 1421/2000.

736 | Eyyup Akdağ. Sûflere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi

- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed. *Şifâü's-sâil ve tehzîbü'l-mesâil*. Thk. Muhammed Mutî'. Dimeşk: Dârü'l-fikir, 1417/1996.
- İbn Haldûn. *Tasavvuf Mahiyeti*. Nşr. Süleyman Uludağ. 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Sâmî b. Muhammed Sellâme. 8 cilt. Riyad: Dâru tayyibe, 1420/1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- İbn Manzûr, Cemâleddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. Nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasebullah ve Hâşim Muhammed el-Şazîlî. 6 cilt. Kâhire: Dâru'l-ma'ârif, 2000.
- İbn Sad, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Nşr. İhsân Abbâs. 8 cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1388/1968.
- İbn Sînâ, Ebû Alî Hüseyin. *İşaretler ve Tembihler*. Trc. Muhittin Macit, Ali Durusoy, Ekrem Demirli. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2011.
- İbn Teymiye, Ebû'l-'Abbâs Takıyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. Nşr. Enver el-Bâz, Âmir el-Cezzâr 37 cilt. Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1426/2005.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekir Muhyiddîn Muhammed b. Ali. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. Thk. Ahmed Şemseddîn. 9 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1420/1999.
- İsfehânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 cilt. Kâhire: Dârü'l-fikir, 1416/1996.
- Kâtib Çelebî, Mustafâ b. Abdullah el-Osmânî. *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. Thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnâvûd. 6 cilt. İstanbul: Mektebetü İrsikâ, 2010.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk. *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*. Nşr. Ahmed Şemseddîn. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1413/1993.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Nşr. Halil en-Nâsık. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1422/2001.
- Mahmûd, Abdülhalîm. *Kazıyyetü't-tasavvuf: el-münküzü mine'd-dalâl*. Kâhire: Dârü'l-ma'ârif, 1988.
- Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. 'Atıyye. *Kütü'l-kulûb fi mu'âmeleti'l-Mahbûb*. Thk. 'Âsım İbrâhîm el-Kiyâlî. 2 cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1426/2005.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *Şahîhu Müslim*. 3 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nicholson, Reynold. *Tasavvufun Menşei Problemi*. Trc. Abdullah Kartal İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Nisâbü'rî, Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm. *Kitâbu tefsîru'l-Kur'ân*. Thk. Sa'îd b. Muhammed es-Sa'îd. 2 cilt. Medînetü'l-Münevvera: Dârü'l-maâsir, 1423/2002.
- Rekab, Sâlih ve Mahmûd eş-Şûbekî. *Dirâsâtün fi't-tasavvuf ve'l-felsefeti'l-İslâmiyye*. Gazze: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1427/2006.
- Sühreverdi, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer. *Avârifü'l-ma'ârif*. Thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih, Tevfik Ali Vehbe. 2 cilt. Kâhire: Mektebetü's-sikâfeti'd-dîniyye, 1427/2006.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyin. *Tabakâtü's-sûfiyye*. Thk. Nûreddîn Şüreybe. 4. Baskı. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1434/2014.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ: Levâkihu'l-envâri'l-kudsîyye fi menâkibi'l-'ulemâ ve's-sûfiyye*. Thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih, Tevfik Ali Vehbe. 2 cilt. Kâhire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 1426/2005.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *ez-Zühd*. Nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1420/1999.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünenü't-Tirmizî*. 4 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Tûsî, Ebû Nasr es-Serrâc. *el-Lüma'*. Thk. Abdülhalîm Mahmûd ve Abdülbâkî Surûr. Mısır: Dârü'l-kütübi'l-hadîse, 1380/1960.

Eyyup Akdağ. The Name Search for Sufis and the Issue of the Origin of the Word ... | 737

- Ûde, Emin Yusuf. "Tasavvuf Kavramının Kökeni ve Anlamları Hakkında Bir İnceleme". Trc. Mehmet Yıldız. Akademiar Dergisi/ (Haziran 2017): 227-252
- Zah r, İhs n İl h . *et-Tasavvuf el-men e  ve'l-mas diru*. L h r: İd ret  terc m ni's-sünnet, 1406/1986.
- Zemah er , Ebu'l-K sım C rullah Mahmud b. 'Amır. *Es su'l-bel ğa*. Beyr t: D ru'l-fikir, 1399/1979.
- Zerr k, Ebu'l-'Abb s Ahmed b. Ahmed el-Birnis  el-Mağrib . *Kav 'id 't-tasavvuf*. N r. Mahm d Beyr t . D me k: D r 'l-Beyr t , 1424/2004.